

Sedanji Rim. (Pogled z Monte Pincio.)

V albanskih gorah.

(Potopisni spomini iz rimske okolice. — Po svojem dnevniku priredil *dr. A. Karlin.*)

Altri paesi, altri costumi.

Divna Italija! Koliko pesnikov je opevalo tvoje slikovito ozemlje, tvojo prirodno krajoto, tvoje višnjevo nebo! Koliko umetnikov se je napojilo na tvojih prsah plemenitih vzorov, vzornih oblik! Koliko slikarjev se je navzelo v tvojem naročju čudovitih podob, ki jih ponujaš v izobilju hrepenečemu očesu! Divna Italija! Cilj hrepenenja, cilj vročih, srčnih želj si bila in ostaneš narodom in posamnikom . . .

Izza davnih, pradavnih časov so vrela ljudstva od severa proti jugu. Zlasti pa je bila Italija svetovno torišče, na katerem so se srečavali in menjavali poveljniki in podaniki, romarji in umetniki, bogatini in siromaki. Iz raznih, najraznejših smotrov so hodili in še hodijo tujei po Italiji. Mnogi želé poljubiti kraj, kjer počivajo zemski ostanki apostolskega prvaka; mnogi želé vi-

deti kraj, kjer so nekdametali „christianos ad leones“. Drugi potujejo prav zato, ker je potovanje po Italiji „moderno“. Med svetnomikane se ne sme šteti — tako sodijo premnogi — kdor se ni šetal z „Bädeckerjem“ v roki po „Corsu“ ali po „Pinciu“ v Rimu, kdor ni trudnih nog obhodel slavnoznane „Gallerie Pitti“ v Florenciji, kdor ni stal vsaj četrt ure pred belvederskim Apolonom in toliko pred Laokonom. In vendar, kdor hitro meri svoje noge ob znamenitostih, kakoršnih na izobilje ponuja Italija, njemu ne ostane v spominu drugega kakor temna megla, mračna slika, obrobljena z raznimi slanimi računi, vročimi dnevi, prašnimi cestami in zakajenimi železniškimi vlaki. Zares, dandanes se hitro potuje. Ali pa imaš od hitrega potovanja tudi toliko koristi, kolikor si si je obetal? Jako dvomim. Le prehitro in prerad nam duh opeša. Ni čuda! Ako ti

oko gleda dan na dan nove slike v naravi, ako se ti razgrinja pred duhom na stotine umetniških proizvodov, ni mogoče, da bi si jih ohranil v spominu, kakor zaslužijo, da bi jih užival, občudoval, se nad njimi radoval in si jih duševno osvojil. Za vse to treba časa. Kdor tega nima, vrača se navadno s pota duševno utrujen, dejal bi, sam s seboj nezadovoljen. Koliko takih sem že poznal! Vrnili so se iz najdivnejših krajev s popolno meglenimi spomini in napačnimi nazori. Kdor je govoril le nekaj površnih besedij z ljudmi na tujem in še to le po nekaterih mestih, njemu vendar ni moči izreči pravične sodbe o celem narodu. Res, da nam ostane prvi vtisek najdalje v spominu, a tudi to nam je znano, da nas prvi pogled le prepogosto vara. Kasneje se prve sodbe sramujemo, češ, kako sem se mogel tako prenegliti! *Ruperto crede experto!* I meni se je tako godilo na tujem. Ko sem bival v večnem mestu dva meseca, imel sem do cela napačno sodbo o narodnem značaju, o šegah, o omiki, o izobraženosti rimskega ljudstva. Sodil sem — in ni me sram to priznati — preveč ostro, ne oziraje se na razmere časa in kraja. Nadaljnje bivanje med rimskim narodom pa mi je sodbo v mnogih rečeh premenilo, omililo. In ne le meni: prav tako se je godilo mojim tovarišem, s katerimi sem se kasneje o tem predmetu pogovarjal.

Torej najprej treba časa, da si dobro ogledamo tuji svet, da se zares seznanimo s šegami in običaji tujih narodov. V tem pogledu so zlasti Angleži pravi mojstri. Gredó na pot, ne da bi imeli namena vrniti se v nekaterih tednih. Cele mesece ostanejo na jednem kraju, vse si dobro ogledajo, vse vprašajo in poskusijo. Zato pa je tudi pri njih „folkloristika“ najbolj na glasu.

Poleg časa treba ti je še nečesa, ki je na potu „*conditio sine qua non*“. A o tem ne bom govoril, ker sem uverjen, da si, blagi čitatelj, že uganil, kaj imam v mislih. Dostavljam le, da mi ni nedostajalo niti jednega niti drugega.

Pričele so se „velike“ počitnice. „*Corpus iuris*“ je poromal v omaro; kdo bi ga mogel

zmagovati sedaj, v toliki vročini? In kdo bi bival sedaj v večnem mestu, ko vse hiti v hladnejši zrak in v morske kopeli? Ugodno mi je došla torej prilika, vabeč me v letovišče v albanske gore. Tam je še današnjim Rimljanom najbolj priljubljeni „*Tusculum*“ zaradi prirodne krasote in hladnega ozračja. Tujcu pa je še zanimivejši, ker ga vsak korak spominja davnih časov, o katerih je slišal kdaj pripovedovati v svetovni zgodovini.

Ni mi bilo žal teh počitnic in mi jih ne bo. Prehodil sem jež ali peš malone vse znamenite kraje albanskega pogorja. In ker se mi ni mudilo nikamor, opazoval sem, dokler me je veselilo, kar sta nudili priroda in umetnost. Občeval sem s preprostimi ljudstvom in z razumniki, občudoval živahno kretanje in slikovite narodne šege in običaje rimskih okoličanov. Neizbrisen in prekrasen mi je spomin onih dnij...

Svoje dogodivščine sem si na kratko sproti začrtaval v dnevnik. Hvala Bogu, da sem se ravnal po pregovoru: „*Nulla dies sine linea!*“ Kasneje sem one lapidarne znamenke pregledaval, in obnovile so se slike prijetnih dnij v spominu. Nekaj teh podob razgrnem v teh-le vrsticah pred tvojim duševnim očesom, mili čitatelj. Ako te bodo zabavale te črtice, veselilo me bo; če te poučé o tem in onem, mi bo še bolj povšeči; ako pa te bodo dolgočasile, oprostí pisatelju! Sestavil jih ni iz tega namena.

I. Sredi rimske Kampanje.

— — — — —
Kder južna sapa razgorela
Telesu dihati ne dá,

— — — — —
Po stézi suhej peš koraka

— — — — —
Stvari nove mu ura vsaka
Podaje vrhu novih tal.

Levstik.

Ko se odpoje v cerkvi sv. Petra v Rimu dné 29. rožnika popoldne na čast „večnemu mestu“ oni veličastni slavospev, ki se naposled izlije v mogočne besede: „O Roma

felix!“, tedaj se prične poletna doba. Kdor le more in utegne, umakne se mučni vročini in nezdravemu mestnemu vzduhu v letovišče albanskih ali sabinskih gorá ali še dalje. To je tako navadno in umevno samo po sebi, da se nam ne sme čudno zdeti, ako se meseca mal. srpana praznijo ulice dan za dnem: nastopila je mrtva sezona. Odlična gospôda morajo meseca rožnika v morske kopeli: v Anzio ali Nettuno, Ladispoli ali Civitavecchia; mal. srpana pa se nastanijo v svojih letoviščih. Tod bivajo do prvega deževja meseca kimovca, ako ne marajo počakati trgatve. Skoro jednaka se godi dijakom. Šole meseca malega srpana nehajo druga za drugo, in veselo se poslavlja mlada kri od zavodov, hrepeneč po domači sencí. Oni pa, ki so od daleč doma, gredó v letovišča, katerim pravijo „villeggiatura“. Vsi imenitnejši zavodi imajo svoja letovišča v bolj ali manj ugodnih krajih okrog Rima.

Pripravljaj sem se i jaz na odhod v letovišče. Prevevala so me čuvstva, ki navdajejo dijaka, ko spravlja svoje reči v preprosto culico. Vesel sem bil počitnic, dasi nisem bil več daleč od onih let, o katerih govori Dante:

Nell mezzo del cammin di nostra vita . . .

Neki tovariš mi je posodil močno potno torbo iz teletine, v katero sem že zvečer spravil nekaj obleke in par knjig, da bi zjutraj lože hitro odšel. Namerjal sem kreniti s prvim vlakom v Frascati. Ko sem legel k počitku, nisem mogel zaspati: prevzela me je po nekoliko že vročina, tista suha, ki včasih kar brani človeku dihati, po nekoliko pa sem bil razburjen od prejšnjih šolskih dnij, ko sem natezal duha bolj nego navadno. Naposled zaspim. Ali to je bilo nemirno spanje. Dobro se še spominjam, kako se je vršila v sanjah „disputacija“, v kateri se je šlo za to, kakšen pomen je pristen v rimskem pravu izrazom: „fundus instructus“ in pa „fundus cum instructione“. Kako se je ta pravda v moji domišljiji končala, tega ne bi več vedel povedati. To mi je še sedaj jasno, da sem se zjutraj vzbudil kasneje, kakor sem namerjal. In to se je nad menoj

bridko maščevalo. Rad bi bil dospel hitro na kolodvor. Iskal sem po bližnjem trgu izvožčeka, ali — je že smola — ko ga potrebuješ, takrat ga ne dobiš, kadar bi se pa rad šetal, vzdiguje ti izza vsakega ogla izvožček kvišku svojo desnico, kličeč „Vuole?“ No, slednjič sem ga vendar-le našel. Ali kakšnega! Kljuse je bilo tako mršavo, da je komaj stalo na nogah. Gotovo je stradalo več kakor deset laških let vsega, razven ribniškega ovsá. — Kaj sem hotel? Boljša slaba vožnja, kakor zamujen vlak, si mislim. Sedem na voz, ki ni bil Bog vé kako lep, a tak vendar še vedno, da se je na njem sedelo. Opozorim voznika, da se mi mudi. Tedaj pa se je začela prava doba muke za konja, njegovega gospodarja in mene. Izpočetka po ravnem je še šlo; a ko zavijeva v „Via del Tritone“, ustavi se kljuse, ni hotelo navzgor po ulici. Voznik je opominjal, prosil, silil, natezal vajeti, pritiskal z bičem po suhih konjskih rebrih, a žival je bila tako trdokožna, tako privajena težkim udarcem, da se ji kar nič ni mudilo z mesta. Uvidevši, da na ta način ne dobodem vlaka, rečem prijazno vozniku, da je žival gotovo bolna, in da poskusim sam hitro stopiti, če morda še doidem vlak, on pa naj se vrne. Ali da ste ga videli, kako me je mož čudno pogledal! Iznova mi je jel zatrjevati, da je to njegova skrb in čast, da me privéde ob pravem času na postajo. Dobro vem, da bi bilo po teh besedah vsakomur, kakor je tudi meni, upadlo srce. Nisem si upal skočiti raz voz, dasi me je bilo sram mimoidočih, ki so po rimski šegavosti zbijali šale nad „vetturin-om“ in konjem. Iz tega neprijetnega prizorišča me naposled srečno reši — nesreča. Vozniku je slednjič tudi prekipela ta konjska samoglavnost. Skoči raz voz in hoče „da capo“ le še hujše npletati svojega Rozinanta. Toda zagledavši poleg sebe voznika, umakne se žival hitro na desno in zlomi — oje. Sedaj je šele izpustil voznik iz svojih gibčnih ust vso zalogo kletvic nad ubogo žival. Hotel je takoj drog prevezati z vrvico, ali — lahko si mislite — da mi ni kazalo čakati. Urno vzamem pot pod noge, prepu-

stivši voznika in konja boljši usodi, in hitim proti kolodvoru. Dospevši tje, uvidim, da sem prišel — prekasno. Pred petimi minutami — tako se mi je reklo — odpihal je vlak v Frascati.

To je dolga zgodba zamujenega vlaka.

Kaj mi je bilo sedaj storiti? Nazaj ne grem, sem si mislil, da ne bom v zasmeh tovarišem. Tukaj tudi ne maram čakati do drugega vlaka, peš je pa predaleč in prevročje. Kaj torej storiti? Iz te zadrege me je rešil „orario delle ferrovie“, kažoč, da odkuri v četrtniki ure vlak proti Napolju. Dobro, si mislim, do prve postaje in do pol pota se lahko peljem s tem vlakom, potem pa hajdi peš naprej. Hujše vročine na deželi gotovo ne bo nego v mestu. Ta misel se mi je zdela najbolj umestna; zato se je tudi oprimem z vso odločnostjo. Stopim k blagajniku ter poprosim vožnega listka do Ciampino. Mož je ugodil moji želji. Ko pa mi je odštél nazaj nekaj drobiža, zdelo se mi je, da se mi je nekam prijazno namuzal, kar sem tolmačil tako, češ, kaj hoče ta zunaj v Kampaniji v teh vročih dnevih? Ali rekel ni nič, jaz pa sem odšel v voz. Kmalu je sprevodnik zaklical: „partenza“, in vlak je krenil izpod strehe rimskega kolodvora.

Izobraženega tujca, vozečega se po železnici preko starodavnih zidín večnega mesta, nekako nemilo dirne nasprotje, ki ga nehoté bôde v oči. Hlapon, pridobitev novega veka, se kar nič ne meni za pradavne razvaline in podrtije, za orjaško mestno ozidje; malo mu je mar za klasiška tla, na katerih se ziblje, naprej in naprej hiti . . . To nasprotje, ta ironija v zgodovini človeštva je prevzela tudi mene, ko smo se vozili preko Avrelijevega ozidja mimo vodovoda Julijevega in „acquedotto Felice“. Novodobni napredek se ne meni za te gole ostanke starih časov: kakor čas hiti in hiti naprej in naprej, kakor našega vlaka, ne ustavlja ga nihče. A glej! Že se odpira, ko smo dospeli zunaj mestnega ozidja, prekrasen razgled na okolico. Daleč tam se žaré v jutranjem solncu vrhovi sabinških gorá, pred nami pa se razprostira Kampanja (Campagna di Roma) s svojimi spomi-

niki nekdanjega rimskega bogastva in slave. Nekaj časa nas spremlja velikansko obočje vodovoda Klavdijevega, a bolj in bolj se kaže samotna, tiha, zapuščena pokrajina rimskih pašnikov. Radovedno se oziram pri oknu, kdaj se zopet vzdigne svet, da se bode videlo proti albanskim goram, a vedno niže in niže se udiramo. Drugega ni pred nami, kakor valovito vijoča se dolina, ki po nekod kaže gola rebra, po nekod pa je obrastla s pusto travo. Okrog Rima smo opazili še „vigne“, vinograde; čim bolj pa se oddaljemo mestu, tembolj izginjajo. Daleč tam na desni pa se vije apijska cesta (Via Appia), katero obrobajo vsaj tu in tam prijazne hišice, vabeče tujca, da se ohladi pri čaši vina od vročih dnevnih težav in dolgega pota. Jel sem premišljati, kje ugledam selo, kamor se peljem; iščočega kraj svojega smotra prekine me vlak, ki je obstal. Sprevodnik zavpije: „Ciampino“, otvori mi vrata, in komaj da sem izstopil, že je odpihal naprej.

Sedaj šele sem zvedel, kako zeló človeka zmoti — domišljija. Domneval sem si, da je „Ciampino“ neka postaja, kamor zahajajo Rimljani po letu na razvedrilo in hladilo. Napravil sem si zato že potoma načrt, da ostanem rajši do prihodnjega vlaka v Ciampinu ter se ondi nasrkam zdravega zraka v hladni senci, nego da čakam v Rimu. A kako sem se zmotil! Solnce je stalo že precéj visoko in je žgalo z vso silo. Oziral sem se po kaki senčni kolibi, kamor bi stopil za par ur, da se umaknem prehudi vročini, kar opazim, da ni nikjer niti za ped sence. Kolodvor je majhna stavba brez vrta, menda zgrajen le zato na tem mestu, ker se tu druží več železnih cest. Ne, nisem še naletel na tako pust kolodvor, kot je bil ta. Vprašam nekega uradnika, da li je v obližju kaka „osteria“ z vrtom, a odgovori mi: „Non c'è niente; c'è la Campagna.“ — Dosti sem vedel. Tedaj mi ni preostalo drugega, kakor hoditi peš dalje. Vprašam, kje je pot v Frascati. Zopet mi odgovori: „Non c'è.“ Ko mu odvrnem, da nekje vendar mora biti pot do tje, saj ima tudi železnica tod svojo črto, odgovori mi z vso prijaznostjo italijanskega

železničnega uradnika, da je to res, ali po železni cesti je pešcu hoditi prepovedano. Nato odide v svojo pisarno.

Bil sem čisto sam sredi rimske Kampanje. Kaj mi je storiti? V tem hipcu se spomnim svojega nekdanjega sošolca. Ako dojdejo te vrstice pred njegove oči, naj mi ne zameri, da ga tako brez potrebe spravljam v javnost. Ali nikdar ne pozabim, da mi je dostikrat odločno zatrjeval, da človeku pridejo najboljše misli takrat, ko puha iz sebe dim dobre smodke. Pomneč njegove trditve si zapalim italijansko „mingheti“, ki ni bila kdo vé kako dobra, a pregnala mi je vendar vsaj za nekaj časa slabo voljo. In tudi misel mi je prišla kmalu v glavo, ne baš posebno dobra, a za silo vendar, le primerna. Iz misli se je rodil sklep, in kmalu sem korakal mimo železne ceste v naravnostni črti proti Frascati. Na tej poti — mimogredé omenjam, da se čas svojega življenja nisem tako potil kot tedaj — na tej poti sem imel prilike dovolj za premišljevanje. Obnovil sem marsikaj na pol pozabljenega o Kampanji v spominu, kar hočem podati blagohotnemu čitatelju v nastopnih vrsticah. Pri zgodovinsko tako važnem kraju kakor je Kampanja, je pač potrebno, da se nekoliko pomudimo.

Svoje dni so okolico rimsko nazivali „Latium“. Izza Konstantina Velikega pa se je je polagoma prijelo ime „Campagna“. Reki Tibera in Anio jo vsaj ponekoliko namakata. Na severu jo obkrožuje gorska črta Soracte do Civitavecchije ob morskem obrežju, na vshodu jo zaslanja tivolsko hribovje, na jugu albansko gorovje in na zapadu jo zapira morsko obrežje. Valovit svet se na njej vedno izpreminja iz ravnine v dolino in narobe. Le malo krajev obsejejo s pšenico in ržjo, turščico in ovsom in bobom. Izvečine pasejo pastirji po teh gostih in pomladi in jeseni sočnih pašnikih neštevilne črede: konje, vole, krave, ovce in kozle. Toda ne svojih: vsa Kampanja je v rokah velikih posestnikov, večinoma rimskih aristokratov, kakor: Borghese, Torlonia, Aldobrandini, Colonna in Sforza. Ti imajo vsak svoje „tenute“, ki jih dajejo v zakup najemnikom

(mercanti di Campagna). Najemniki, katerih utegne biti do sto, obdelujejo zemljo s hlapci in deklami. Najamejo jih iz sosednih provincij. Vse delavce razdelé v posamne oddelke. Vsak oddelek ima svojega ministra (fattore), ki vodi vse delo v „tenuti“. Ministra morajo slušati hlapci (domestici), ki imajo izgovorjeno letno plačo. Gledati jim je, da gre delo redno naprej. Pri vsakem takem podjetju pa morajo biti in so posebni vozniki (carrettieri) in pastirji (pastori), ki pasejo vsak po sto glav. Vsi ti prebivajo v najbolj preprostih kočicah, po letu pa še najčešče pod milim nebom. Po noči se zavijajo v ovčje kože in radi polegajo okrog ognja, ker jim to odganja mrzlico (malaria), ki je tod doma. Uživajo večinoma le kruh, sir, čebulo in vino. Zaradi nezdravega podnebja jih mnogo umrje. Izmed sto takih delavcev računijo da jih umrje poprek vsako leto pet za mrzlico.

Hodečega po teh enakomernih krajih me nista kar nič kratkočasila niti okolica niti podnebje. Zrak se v Kampaniji po letu močno razgreje v solčnih žarkih; ni čuda, da soparica, ki vsled tega nastaje, človeku le težko dá sopsti. Grmičevja še najdeš po nekod, velikih dreves za senco pa ni. Zato pa tudi tičje petje ondi ne razveseljuje potnika. Vse je kakor izumrlo, skrivnostno tiho, samotno, prazno, pusto . . .

Jako me je torej oveselilo opazivšega blizu sebe tolpo delavcev, ki so delali novo železnično progo proti Palestrini. Zdelo se mi je, da se jim ni posebno mudilo pri delu. A temu se nisem čudil, zakaj strašna mora biti tod vročina okrog poldne, kadar ne pihlja hladna sapica, ker ni drevesa, kjer bi se počivalo v blagodejni senčici. Saj je še dobro, da vstrajajo v tolikšni vročini ves dan pri delu. Toda Italijan je res trden, če se loti. To velja zlasti o Lombardih. Žal, v Rimu in na okrog pa jih je mnogo, ki rajši beračijo, kakor da bi delali. „Mendicare è molto più facile di lavorare“, si mislijo. Ta pregovor bi se v naši slovenščini morda tako-le glasil:

Revščina me ne teži,
Toda delo mi smrdi.

Pa moji sopotniki, — namreč zato, ker so se z menoj vred potili — niso bili taki. Prav res, smilili so se mi ti začrnili in zagoreli obrazi, ki morajo prenašati teden za tednom dnevno vročino in si morda še ne služijo več, nego potrebujejo, da sebi in svoji družini priskrbé kos polente in za priboljšek malo sira.

Ko so me ugledali in odzdravili mojemu pozdravu, nasmehnili so se nekateri, kar sem tolmačil tako, da so hoteli vprašati, češ, kaj vendar tebe nosi tod okoli radovednost, ko niti ne znaš in nimaš pravega pota, kjer bi mogel dospeti, kamor si se namenil. Zakaj nisi ostal v hladni senci kakega vinograda zunaj mesta? Prvih jednega vprašam, če mu je vroče. Odgovori mi šegavo: „Da, gospod, a ne toliko, kakor vam.“ Mož je imel z menoj usmiljenje, vedoč, da teže prenašam vročino mimo njega.

A skoro sem bil zopet sam, tako sam sredi Kampanje. Nič se še ni videlo v Frascati. Tedaj, pa sem se zopet zamislil nazaj v pradavne čase. Razvila se mi je pred duhom zgodovina te samotne, tihe, puste pokrajine. Kje so časi, in kako vse drugače je moralo tod biti prva štiri stoletja rimske ljudovlade, takrat, ko je rimski meščan sam rad prijel za plug in rezal brazde na svojem posestvu zunaj mesta! Kje so časi one rimske moči, ki je bila oprta na delavnost in varčnost, na redno življenje in nravno krepost! Prišla je doba triumvirov: tačas je jel pešati bolj in bolj svobodni kmetiški stan. Mnogo, premnogo so jih poslali v prognanstvo, njih imetje pa so ugrabili mogočniki in bogataši. Tako so si osvojili polagoma vso rimsko okolico nekaterniki, velika posestva — latifundije — so rastla. Zemljo so obdelovali le sužnji, gospodarju je bilo delo odveč in sramotno. Odprla se je rimskemu trgu žitnica azijska in afriška, Imperatorji so zakladali mesto in okolico z žitom iz provincije. Čemu torej še doma sejati? Te razmere so Lacij prvič pokopale. Mesto nekdanjih plodno obdelanih njiv je nastalo v Kampanji na sto-

tine palač, hiš, letovišč in vrtov. Zemlja je imela le še toliko vrednosti, kolikor je bila pripravna za zidanje in umetne nasade. V kasnejši dobi cesarjev se je sicer meščanstvo v tej pokrajini nekoliko povzdignilo: nastala so zopet nova mesta. Plinij je imel še svojo pristavo blizu Ostije, cesar Hadrijan vilo v Tivoli, cesarja Komoda so poslali čez poletje zdravniki v Laurentum (dandanes Cività Lavigna). A prihrul je še hujši vihar preko Kampanje. Prišli so Gotje in Vandali, Longobardi in Normani in Saraceni in na posled še bojaželjni italijanski baroni, ki so Kampanjo do cela ugonobili. Pritisnili so ji na glavo pečat, kateremu pravimo: malaria. Ko so bili papeži v avinjonski sužnosti, postala je rimska okolica prava pravcata puštinja. Res, da so si poznejši papeži mnogo prizadevali za zboljšanje agrarnih razmer, a navzlic vsem naporom do danes niso mogli odtod pregnati malárije.

Z nekim nedopovednim čustvom navdaje potnika pogled po samotni Kampanji. Zdi se mu, da hodi po velikanskem grobišču svetne zgodovine, po krajih, kjer so se stekale ceste vsega sveta, kjer so se srečavali najimenitnejši možje vseh narodov. Tod se je kazala grška in rimska omika v prekrasnih marmornih stavbah, v umetniško dovršenih kipih. Razkošno so poganjale po vrtovih vshodne rastline, in senčni gaji so ponujali obilico hladú bogatim rimskim vlastelinom. Le-ti so se izprehajali po belih stezicah mimo raznovrstnih vodomotov, mimo žuborečih vrelic, mimo gosto postavljenih marmornih kipov raznih božanstev in junakov . . . Nos numerus sumus, fruges consumerere nati . . . A tudi na to pokrajino je zapisala nevidna roka božja besede: Mane, Tekel, Fares . . .

Nekako dve uri sem blodil po samotni okolici: kraj je brez potov, brez vode, brez gozda, brez dreves. Le nekaj grmičevja ima in pa gosto travo po nižinah. Toda polagoma se je jel svet vzdigovati. Zagledal sem pred seboj: Frascati. (Dalje.)

V albanskih gorah.

(Potopisni spomini iz rimske okolice. — Po svojem dnevniku priredil *dr. A. Karlin.*)

(Dalje.)

II. Frascati.

Kennst du das Land, wo
die Citronen blühen,
Im dunklen Laub die Gold-
Orangen glühen,
Ein sanfter Wind vom blauen
Himmel weht,
Die Myrte still und hoch der
Lorber steht,
Kennst du es wohl?

Gothe.

Zares, pogodil si jo, duhoviti Nemeč! V nekaj vrstic si položil vso krasoto in milino, vso plodnost in čarobnost blažene Italije.

Mnogokrat sem čital kot dijak to pesem; kaj je ne bi? Saj se nam je trobilo v glavo neprestano, da mora znati vsakdo na pamet najlepše pesmi nemškega prvaka, sicer se ne sme imenovati omikanca. In mlad človek, hrepeneč po vzorih, naj bi zamudil nudečo se priliko, da si osvoji čim najboljši del svetovne omike!

Često sem čital to pesem. Ali sem jo pa tudi razumel? Ne, pa ne. Ali tedaj, ko sem se dvigal polagoma iz kampanjske nižine proti albanskim goram, obnavljala se mi je nehoté v spominu. Čim samotnejša, tihotnejša, čim bolj zapuščena je Kampanja, tem živahnejši, veselejši je svet okrog mesta Frascati, tem družabnejše je življenje po teh krajih. Vsled silne vročine me je pot utrudila; a ko sem korakal po beli cesti, ki je nekdanj vodila v slavnoznanu Tusculum, hladeč se v senci razrastlih hrastov in košatih platan, užival sem radostnih lic bujno naravo tega raja italijanskega. Po obeh straneh ceste so ograjeni vrtovi: pri ograji stoječ gledaš, kako tekmujejo notri med seboj razni plemeniti sadeži: grozdje, oljčne jagode, smokve itd. Nekoliko naprej oziraje se opaziš sredi lovorovega in mirtovega grmičevja v krogu vitkih cipres prijazni „villino“, belo hišico,

obrastlo z zimzelenom. Tu se hladi o poletni vročini rimski patricij s svojo rodbino. Tu preživi najlepše mesece, čakaje, da se omehča grozdje, da se potrgajo oljčne jagode. Tod okoli se razvije po leti življenje, na pol idilsko, na pol velikomestno. Zlasti oživi družba, kadar jo zagosti lepo število povabljenih gostov, domačinov in tujcev. Tedaj se o mraku razplete vesel razgovor, poskočna mandolina zasvira, mogočni tenor zadoni, družec se s slavčevim petjem v bližnji seči. Mislite si vrh tega še ono naravno italijansko živahnost, ki se kaže v vsem govorjenju in kretanju, ono postrežljivost in rahločutnost, ki bere vsako željo že na obrazu, še predno si jo izgovoril, — mislite si vse to, in uverjeni bodete, da se ne slika zaman življenje po letoviščih italijanskih z izredno živimi barvami.

Mesto Frascati je razmerno mlado. Dvignilo se je šele v 13. stoletju, ko so Rimljanje porušili stari Tusculum. Naslonjeno je na jugovshodni podanek albanskih gorá, tako da se polagoma, amfiteatralno vzdiga in širi. Prebivalcev šteje do osem tisoč in je od meseca rožnika do konca kimovca prizorišče jako bujnega življenja. Bogati Rimljanje, pa tudi tujci, osobito Angleži, se radi sem zbirajo uživati prekrasno naravo in občudovati jasno nebo italijansko. Mestu so naredili ime od zelenega grmičevja (frascato), katerega najdeš obilo vsepovsod na okoli. Lepo je in snažno; dičijo ga široke ceste, ob katerih se šopiri mnogo košatega drevja. Pozna se, da so tudi tod kazali v obilni meri cerkveni dostojanstveniki svojo munificencijo. Ni čuda: Frascati je sedež suburbikarske škofije tuskulanske.

A ne bom ti opisoval, dragi čitatelj, posamnih ulic, trgov in kar je po mestih še drugih takih navadnih stvari, kakoršnih

najdeš povsod. Omenjam le še to, da ima skoro vsako mesto v Italiji — kajpada tudi Frascati — svojo piazza (veliki trg) in corso Vittorio Emanuele. Tujcu, ki potuje prvič po onih krajih, se to mora zares čudno zdeti. Premeril sem nekaj mest po „visoki“ in „srednji“ Italiji in moram reči, da ga ni kraja, kjer ne bi bili proslavili „očeta domovine“ s kakim spominikom. Nehotê se človeku pri takem opazovanju vrine misel: tu jo možno le dvoje, ali je bil „regalantuomo“ zares tako velik mož, da je zaslužil vsa ta odlikovanja, ali pa ga hočejo Italijani po sili kot takega napraviti. No, odgovor na to ni težaven: položila ga je zgodovina človeštvu v naročaj. Toda pustimo to premišljevanje, da ne zaidemo na drugo, nevarno in opolzlo pot.

Frascati slovi najbolj zaradi svojih vil. Zgradili so jih izvečine v 17. stoletju cerkveni in svetni dostojanstveniki. Najznamenitejše so: Villa Piccolomini (sedaj Angelotti), Villa Aldobrandini in Villa Ruffinella. Vsaka ima svoje znamenitosti. V prvi je pisal svoje anale slavnoznanec Cezar Baronij. Druga se ponaša s krasnim razgledom, zato jo nazivajo tudi „Belvedere“. Poslednja pa je zgodovinsko važna zaradi raznih izkopin in napisov, katere so tu našli in jih hranijo v posebnem muzeju; pravijo jej tudi „Villa Tusculana“, trdeč, da je na tem kraju imel svoje letovišče sloveči rimski govornik Ciceron. Ali zdi se mi, da stvar ni dosti jasno dokazana.

Predaleč pa bi zašel, ako bi hotel natančno opisati krajevno in zgodovinsko vsako teh treh omenjenih letovišč. In če bi to tudi storil, ne vem, ali bi si pridobil blagohotni čitatelj resnično podobo tega, kar bi mu opisal. Zato ti želim rajši naslikati nekaj idealen načrt tamkajšnje „vile“, iz katerega zadosti spoznaš, kako si „pod večno-višnjevim nebom“ gradijo in prirejajo letovišča.

Kadar čujemo besedo „vilo“ (villa), mislimo si navadno, da mora biti to kaka lično, dejal bi, nekoliko bolj prozorno zidana hišica z balkoni, ravno streho, pod njo na okrog in okrog ob zidu gosto vijóči

se zimzelen, okrog hišice majhen vrtič, na katerem stoji z zelenjem porastla koliba. Toda v srednji Italiji pomenja „villa“ vse kaj več. Misli si razhoden, več kilometrov dolg in širok prostor, ki pa ne sme biti raven, marveč se mora naslanjati na gorski obronek. Ograjen je na okoli z visokim belim zidovjem, ponekodi tudi z železno ograjo, da na tujca, ki tod mimo koraka, napravlja tem boljši vtisek. Vstopiva pri glavnih vratih, ki so čez dan odprta. Nad njimi se blesti v mogočnih črkah napis, znaneč, kako se to posestvo imenuje. Navadno je dostavljena tudi letnica, ki pové, kdaj se je letovišče zgradilo in priredilo. Vstopivša ugledava pred seboj pravi pravcat angleški park, po katerem naju vodi bela cesta. Od daleč nama šumi naproti voda, ki pada bolj ali manj strmo po umetno napravljenih jarkih in si išče mirnejšega teka v nižavi. Ondi pa se zbira v okroglem ribniku, ter veselo a enakomerno brizga kvišku, tvoreč vodomet, čegar kaplje se praše v zraku in kakor biseri, ko posije solnce vanje, padajo na gladino ribnika.

Pojdiva naprej! Glej! Tam-le sredi gozdiča, skozi katerega se ne prikrade noben solnčni žarek, tam-le sredi košatih hrastov je prijazna bela hišica; nizka je, samo pritličje, a vendar nekoliko vzdignjena od tal, da ne bi bila preveč v nevarnosti zaradi vlažnosti. Zato se gre noter po kamenitih stopnicah. To je „casinetto“. Vršiti pa ima isto nalogo, kakor naše „vile.“ Poletni čas prenočuje goste, po zimi pa hišica prazna čaka boljših časov.

Ali nisva še pri koncu. Kreniva jo naprej! To pojde tem lažje, ker se nama je pridružil spremljevalec — „custode.“ To ti je mož prijazen, gostobeseden, ki rad pokaže posestvo svojega gospoda, dobro vedoč, da se mu ne siplje zastonj iz ust zgovorna beseda. Po beli cesti pojdimo, ki se odslej vije na okrog griča, da se polagoma vzdiguje v serpentinah. Park smo prehodili; a čimbolj se vzdiguje svet, tem lepših sadežev ti doseza oko. Oljike, smokve, med njimi pa vinska trta, — naslanjaje se na trsne količe in

objemaje se s svojimi sestrami — menjajo se vrstoma mej seboj. Preko teh nasadov nas vodi cesta. A glej! gori nad nami kipi kvišku novo zidanje, nekam bolj gosposko, bolj vitko, z mogočnim balkonom, katerega podpirajo štirje kameniti stebri. To je „vilino“ ali „casino.“ Ob potu proti hiši, kamor drži cesta od vseh krajev, pa je naklesal kamnosek kamenito ograjo z vitkimi mramornimi stebriči, ki tvorijo tako prijetno in krasno razliko med umetnostjo in naravo. Pri vhodu vrh ograje pa se razvija stoletna aloa, katero tu in tam stražita dva bela, kamenita leva, ali pa celo več parov osorno gledajočih sfinksov. Na hiši je le sprednja stran odprta očesu, vse druge obrašča zimzelen. Zadej pa se širi kvišku v hrib gosto grmičevje, med katerim se vije za pešca dosti široka stezica. Postojva tu! Evo ti glavnega prostora za gosposko letovišče. Tako hišo je imel pred seboj pesnik, ko je pel:

Kennst du das Haus? Auf Säulen ruht sein Dach,
Es glänzt der Saal, es schimmert das Gemach,
Und Marmorbilder stehn und sehn mich an:
Was hat man dir, du armes Kind, gethan?
Kennst du es wohl?

Dahin! Dahin

Möcht' ich mit dir, o mein Beschützer, ziehn.

Čim bogatejša je kaka rodbina, čim imenitnejši so nje člani, tem vkusneje si opravijo svoje „casine.“ V boljših najdeš krasno galerijo umetniških slik, mramornih kipov, starega orožja, denarjev, starodavnih napisov, latinskih in grških, raznih drugih izkopin, itd. Tudi velikansko sobano (sala), okrašeno s slikarijami, stuccaturo in arabeskami ti kažejo vile bogatinov. Ondi se o poletnem hladu zbira gospôda na večerne veselice; po svetlem mramornem gladkem tlaku se veselo raja ob glasih mehke godbe pozno v noč in do ranega jutra.

A stopiva naprej po ozki stezi, da hitreje prispeva do „razgleda.“ Le nekaj sto korakov navzgor po temni senčni poti, in na vrhu sva. Tik naju je zidovje, ki obkroža vse posestvo, pred nama pa zidana koliba z ravno streho, katero spredaj nosijo beli stebriči. Pod njo stopivša začujeva gracijozni

glas najinega spremljevalca, ki opozarja, kažoč z desno roko: Ecco il Belvedere! Na zadnji strani vodijo stopnice na ravno, od vseh stranij ograjeno streho. Kdo si ne bi poiskal tako pripravnega prostora za razgled po širni okolici? Na vrhu sva. „Loggia“, to je nekak balkon sredi ali vrhu hriba, ki je nalašč zato zgrajen na tem mestu, da se odtod oko svobodno ozira na okrog po rajski okolici. Spodaj kampanjska nižina, proti severu „večno mesto“, nad katerim se zbok dima razpenja teman oblak, proti jugu albanske gore s svojimi seli in mesti, tik nad nami pa košato gozdovje po hribu navzgor do vrha. In dasi je solnce gorko, da, pekoče, vendar veje tod hladen vetrič ter jemlje moč žgoči poletni vročini.

Na kateri kraj si mislil, dični pesnik Schiller, ko si zapisal krilate besede:

Wie ein Garten ist dies Land zu schauen?

Tu se objemata umetnost in narava v čudovito lepi skladnosti . . . Italija je dežela poezije . . .

Ali nama, dragi čitatelj, ne kaže tu ostati. Vrniva se po drugem potu navzdol! Polagoma pada cesta, zato imava zopet priliko opazovati bistri potoček, ki se zaganja naravnost navzdol po umetni strugi, pršeč se v same biserne kapljice. A hitro se zopet zbere ter počasi, skoraj leno teče v dolino. Potoma opaziva še gospodarsko poslopje, v katerem gospoduje zlasti na jesen prava živahnost. Tačas se tu cedi dragoceni laški pridelek: olje in vino.

Dospela sva srečno nazaj k železnim vratom. Vse, kar sva videla za tem zidovjem, je — „villa“. Zato pa je taka vila tudi draga stvar.

Predno zapustiva ta prijetni kraj, posloviva se še od prijaznega voditelja, ki naju je spremljal po posestvu svojega gospoda. Najbolj zadovoljen bo in najprijaznejšega obraza nama poreče: „a rivederla“, ako se izgubi kaka lira iz najinega žepa v njegovo roko. Smelo trdim, da naju bo imel v spominu tako dolgo, dokler ne pridejo drugi za nama po istem potu z istim namenom.

III. Camaldoli.

Pien d'un vago pensier, che
mi desvia
Da tutti gli altri, e fammi
al mondo ir solo,
Ad or, ad or a me stesso
m'involo

Petrarca.

Sedeč v senčni verandi alberga di Leone v Frascati sem se gostil, hladil in sušil. Dolga pot po Kampanji me je izredno utrudila, ogrela in spotila. Premišljeval sem, po kateri poti naj jo sedaj krenem, kar začujem krepak glas: Signor! Vuole un somaro? Ozrem se in ugledam pred kolibo moža, — kaj ga bom posebe opisoval? — moža — oslarja. V preprijaznih besedah mi jame hitro pripovedovati, kako vroče je danes, da torej ne kaže drugače, če hočem videti kaj posebnega, — kakor da zajašem srčno njegovega osla, ki me povéde v Camaldoli, na Tusculum in dalje, kamor mi bode še milo in drago. Dostavil je tudi še, da pojde on sam z menoj, da mi pokaže vse znamenitosti tod na okoli, da je priznan kažipot ondotnega kraja, da so bili vsi „forestieri“ ž njim vsegdar zadovoljni, in kar je še takih prijaznih besedij ob enakih prilikah. Zadovoljen sem bil z možem, to se pravi ž njegovim medenim jezikom in sladkim govorjenjem bolj nego kasneje z njegovim oslom. Pogodila sva se — menda za sedem lir —, da me spremi črez hrib v Rocca di Papa. In da se mi prijazen čitatelj ne zakrohota preveč na široko, ko prebere te vrstice, omenim naj precej, da sem stopil, poravnavši svoj račun, na javni trg, kjer je bilo zbranih dokaj ljudij raznih stanov, omikanih in preprostih, domačinov in tujcev, čakajočih, da se odpeljejo s pošto v Palestrino, Albano in Rocca di Papa. A nikomur se niti čudno ni zdelo, nihče se mi ni nasmejal, videč, kako pazno, rahlo in boječe in radovedno oziraje se na okrog zasedam tisto preljubo četveronožno žival, ki je sicer nekoliko podobna konju, a je mnogo neokretnejšega života in neprimerno velikih

ušes in zato pri nas na mnogo slabšem glasu od konja. Prijazno mi je pomagal vodnik v sedlo in mi podal gracijozno v roke bič in vajeti. Še jedenkrat pogledam okrog po svojih gledalcih, če se mi morda kdo ne „muza“, a uverivši se, da je vse normalno, obrnem se k vodniku, ki je mej tem zasedel tudi svojega Rozinanta, — mimogredé omenjam, da je bil še precej bolj mršav od mojega —, ter mu rečem samozavestno: Andiamo! Vodnik zažene v tem hipcu nekov čuden glas, zavpije in zakriči in zažvižga hkrati ter udari svojega somarja in — mojega, — zdelo se mi je, da le po nerodnosti, ali pozneje sem se uveril, da ne brez vzroka, in — premaknili smo se s kraja.

Prvič v življenju na oslu! To ni kaj navadnega. Ne vem, kak vtisek so imeli mnogi gledalci od moje ježe, toliko pa mi je še znano, da me je obšla neka tiha zadovoljnost, sedečega na hrbitišču živali, ki se običajno ne odlikuje s svojo hitrostjo, torej se jaha brez vsake nevarnosti. Po mestu je še šlo; ali ko zavijeva na desno po „stranski poti“, ki vodi više v goro, hoče moj osel v trenutku odreči pokorščino. Že jo je zabrnul nazaj v mesto navzdol. Ali gospodar, ki je bil menda dobro več raznim muham svojega živinčeta, skoči iz sedla, prime mojega osla za gobec, hkrati pa mu jih naloži, — koliko, sem že pozabil, — po plečih in križu, da je skoro mene bolelo. Kakor mora imeti vsak vzrok svoj učinek, tako je bila posledica te oslovske pokore ta, da se je vrnil osel zopet na pravo pot. In zopet smo šli mirno, če tudi jako počasi po poti v goro. Prijetna je bila ta pot, senčna in duhteča. Po obeh straneh so se raztezali vinogradi, in gosta meja je imela tako košato grmičevje, da se je le redkokdaj skozi videlo drevje oljnikov, posajenih po vinogradih. In zopet sem se spomnil Göthe-jeve vrstice:

Kennst du den Berg und seinen Wolkensteg?
Das Maulthier sucht im Nebel seinen Weg.

Gotovo bi me bila preobdala zopet pesniška čustva na tej prijetni gorski poti med zdravimi rastlikami, med lahno šumečim

vejevjem hrastovega grmičevja, da se ni prigodilo nekaj, kar me je v hipcu postavilo s pesniškega Parnasa na realna tla.

Osel, zvita buča, je namreč opazil, da na sredo pota uhajajo semtertje solnčni žarki, kateri ne razsvitljujejo le njegovih oči s preživim bliščem, ampak tudi njegovo kožo nenavadno toplo vzbujajo. Zato jo krene bolj na levo, želeč se nekoliko podrgniti ob robidovje, rastoče poleg pota. Ali ob tej svoji izvestno praktični misli je pozabil, da je v nevarnosti ne samo ravnovesje njegovega jezdeca, ampak tudi tisto blago, s katerim si je ta pokrival svoje golenice. Toda to ga ni motilo. Krepko se očehne ob robidovje in kar nič ga ni vznemirilo, da sem nad njim bridko zastokal. Pritisnil me je tako nemilo ob grmovje, da sem menil, vso krvavo nogo potegnem iz te klade. A ne samo to. Košata veja mi je objela glavo in potegnila raz njo prav na rahlo širokokrajnik. Padel je ravno pred vodnika, ki je šele sedaj opazil, v kakih težavah se nahaja njegov klijent. Zopet je bilo treba zapustiti tako prijetno sedišče oslovskega hrbta. Prvi pogled mi pade na levo nogo, če je pač še cela, t. j. če je še celo tisto, kar jo pokriva. Ali bodi izrečena na tem mestu čast in zahvala švicarskemu krojaču v Rimu: izbral mi je tako trepžno blago, da se je izkazalo kot vse-skozi trdno v vojski z neprenehnim robidovim trnjem.

Naravnala sva z vodnikom zopet osla na sredo pota, a ne prav z labka. Silila je svojeglava para tako trdovratno v grmovja senčno zatišje, da mu je šele neizprosna batina po mnogih poskusih pokazala smer, v katerej se mu je poslej gibati. Kajpada sem zopet zasedel — četudi malo nevoljen — svojega najemnika. Vodnik je bržčas opazil, da se zbirajo v moji duši neki oblaki, ki bi si utegnili dati duška v gromu trdih in pikrih besedij, namenjenih njemu in njegovim prejšnjim samohvali, zato je prekinil mojo molčečnost s preprijazno opomnjo, da bode poslej oslè mirno hodilo po sredi pota. In tako je, — da potrdim čast njegovi besedi — tako je tudi bilo.

Dvigali smo se vedno više v goro. Vrtovi in vinogradi so ponehali, in pričelo se je temno gozdovje. Dospeli smo do vrh griča in krenili nekoliko navzdol po rebri, kar zagledam pred seboj leseno ograjo, da nisem mogel naprej. Žival se ustavi; vodnik mi veli, da smo v „Camaldoli.“ Odpre mi ograjo ter pokaže pot, po kateri mi je hoditi, da pridem najhitreje do samostana. Sam pa je obljubil počakati me tu pri meji samostanskega polja. Poženem se po majhnem brezuljku navzgor in pred očmi se mi razgrne samostan kamaldolenskih eremitov.

Sv. Romuvald je v jednajstem stoletju na Toskanskem in v Umbriji pričel samotarsko življenje. Pridružilo se mu je mnogo enakomislečnih bratov. „Camaldoli“ se je imenovala prva naselbina, ki je bila baje v pravi pustinji zarastlega gozdovja, med velikan-skimi pečinami, popolnoma odločena od sveta. A vendar se je ohranila in razširila po drugih pokrajinah. Prvotni naselbini podobna in jednakega imena je nastala, kdaj, mi ni znano, tudi v samotni goščavi nad mestom Frascati.

Čudom sem se začudil, ugleđavši tu v sredi hoste — celo vas majhnih hišic, drugo poleg druge, na sredi pa čedno cerkev. Vso naselbino obroblja zidana ograja. Po stopnicah se popnem kvišku in kmalu sem pred cerkvijo. Ondi me prijazno pozdravi samostanski brat v beli halji z usnjatim pasom. Ko mu izrazim željo, da bi si rad ogledal domovje kamaldolenskih samotarjev, povede me k priorju. Od cerkve sva stopila na vrt, ki je zopet ograjen. Okrog in okrog pa so postavljene majhne hišice, razmerno tako velike, kakor pri nas stražnice ob železni cesti, le da so mnogo bolj preproste. Nekako sredi vrta stopiva v tako hišico. Tu mi veli, naj nekoliko počakam. On pa stopi naprej v celico. Čakajoč v majhni veži, se ozrem na desno, kjer je bila majhna kape-lica z oltarjem. A skoro mi odpre samostanski brat vrata na levi, vabeč me, naj vstopim. Majhna celica z jednim okencem, v njej postelja, klečalnik, miza in stol. Na postelji ogledam sedečega — priorja. Uvidel sem na

prvi pogled, da mu je vdolblo na obraz zatajevanje te številne proge: bila ga je gola kost in koža. Dolga siva brada ga je delala še bolj častitljivega in živo, dobrotljivo oko njegovo me je prijazno vabilo, naj sedem. Menila sva se izvečine o njegovem samostanu in o sedanjih italijanskih razmerah. Eremitje se zbirajo vsako polnoč k jutranjicam. Skupno se shajajo le k molitvi, sicer pa niti ne obedujejo v družbi razun ob gotovih dnevih, ki so naznačeni v pravilih. Vsak ima svojo hišico, v kateri opravlja svoje posle; vsak obdeluje poleg hišice majhen vrtiček, ki mu je odmenjen v oskrb. In res sem kasneje opazil, da je pridodeljen vsaki hišici vrtič z vodnjakom, tako da so menihi navezani popolnoma nase; družijo jih le skupna molitev v cerkvi in priporjeva zapoved.

Tožil mi je častitljivi starček o svoji bolezni na nogah, ki ga priklepa že nad dve leti na postelj, kjer po dnevu največ presedi. Še milejši in otožnejši pa je postal njegov glas, ko mi je jel praviti, da je imela njegova samostanska družina poprej toliko imetja, da se je lahko živelo. Prišel pa je nesrečni „venti settembre“, ki je provzročil redovnikom nekdanje papeževe dežele neznošno gorje. Mnogo jih je odpravila italijanska vlada. Kamaldolencem se je posrečilo, da so odkupili s pomočjo dobrotnikov od vlade svoj samostan, in sedaj tu še za silo — životarijo.

Pomiloval sem bolnega starčka, sočutno sem mu stisnil roko, zahvalivši ga za prijazni vsprejem. On pa mi je ob slovesu pomenljivo dostavil: „Ura mojega življenja se izteka, skoro me zagrne smrtni mrak. Nič več se ne bodeva videla. Molite za mojo dušo!“

Odhajajočega iz hišice priporjeve, ki se ne razlikuje prav nič od drugih, čakal me je brat, da me povêde na okoli ter mi razkaže vse samostanske znamenitosti. Hodila sva po vrtu od hišice do hišice. Vse so si čisto jednake. Vsaka ima svojo kapelico na desni, na levi celico, pred vrati in na okrog pa vrtiček, posajen z raznimi cveticami, in majhen vodnjak, ki namaka vrtiček. Vsa na-

selbina se mi je zdela kakor prijetna oaza sredi gozdne puščave. V cerkvi nisem opazil nobene posebnosti. Za velikim oltarjem imajo menihi kor, ki pa se ne odlikuje z umetnimi rezbarijami, kakršne občuduješ semtertja v samostanskih cerkvah. Vse je preprosto, nekoliko ostarelo — znak suhih, bridkih časov.

Ko sva vse obhodila, pelje me naposled še v „gostišče“ za tujce. Nekoliko sem se branil. A ko mi brat opomni, da mu je tako naročeno od priporja, udal sem se njegovi želji. Postregel mi je z vinom, kruhom in sirom.

Gostoljubnost po samostanih je občeznana. Po Italiji je bila prejšnja leta povsodi v najlepšem cvetu. Odkar pa je vlada do živega ostrigla samostane, seveda ne morejo menihi več podpirati tujcev, ki trkajo na njihova vrata. Ali popolnoma tega vendarle niso opustili, dasi sami dostikrat ne vedó, kako se bodo preživili prihodnji dan. Zato sem opazil po več samostanih, zlasti tam, kjer se pogosto shajajo tujci, da imajo v refektoriju (gostišču) obešeno skrinjico s primernim napisom. Tu pokladajo hvaležni tujci svoje darove, ako so dalj ali manj časa uživali samostansko gostoljubnost. In to se mi je prav zdelo. Marsikomu je težko pri srcu, videčemu, kako prijazno in odkritosrčno mu strežejo samostanski bratje in kako so v resnici pripravljene s tujcem deliti celo zadnji košček kruha. Kako prijetno pa ga iznenadi napis nad skrinjico, nudeč mu priliko, da lahko stori prav po besedi sv. pisma: Kar desnica da, naj ne ve levica.

Do samostanskega ozidja me je spremil prijazni brat. Ko pa sem bil sam zunaj pod nebom, ozrl sem se še jedenkrat nazaj na to zanimivo meniško naselbino. Vse je tiho, mirno na okrog, kakor v največji samoti. Da, tiho, tako tiho... Le petje gozdnih kosov je od daleč motilo nekoliko to tišino...

Mislil sem si odhajajoč: Tu, v tej samoti je doma mir, kakršnega svet ne more dati...

In tesno mi je bilo pri srcu, tako tesno...

(Dalje.)

V albanskih gorah.

(Potopisni spomini iz rimske okolice. — Po svojem dnevniku priredil *dr. A. Karlin.*)

(Dalje.)

IV. Tusculum.

Dort, wo die Lüfte sind
reiner,
Noch immer steht mein
Sinn dahin —
Zu den Bergen der La-
teiner.

Rückert.

Pohitel sem zopet za vodnikom, ki me je, — kakor sem kasneje spoznal iz pogovora z njim — že težko pričakoval. Kajpada, rad bi bil danes še kje drugodi kaj zaslužil. Zasedem torej zopet lenega, v udarcih utrjenega dolgoušnika, in šlo je zopet počasi, prav počasi z velikim trudom oslarjevega biča na desno po senčni gozdni stezi kvišku. Po kake pol ure trajajoči ježi sva dospela na majhno planoto, kjer so se kazale razvaline starinskega ozidja. To so že ostanki starega Tuskula, omeni mi vodnik. Kmalu potem kreneva iz gozdne steze na starinsko, s štirivoglatim kamenjem potlakano pot. To je stara cesta, po kateri so se vozili najznamenitejši Rimljani v tuskulsko letovišče. Še nekoliko naprej, in že sva pri amfiteatru, ki je bil še zunaj nekdanjega mesta. Sedemdeset metrov je dolg in dva in petdeset širok; arena pa meri osem in štirideset metrov na dolgost in devet in dvajset v širokosti. Bogatini so pač hoteli živeti tukaj po letu tako prijetno in razkošno, kakor po zimi v Rimu. Zato so si pozidali tod na okoli več gledališč. Više gori ugledaš še dandanes precej dobro ohranjene razvaline starega gledališča, ki ga je dala izkopati sardinska kraljica-vdova leta 1839. Kopeli, vodovod, hladnice se morejo še razločevati na raznih krajih.

Tusculum je bilo staro, trdno, znamenito mesto, razprostirajoče se po rebro gorovja latinskega na desnici nekdanje latinske

ceste. Na vrhu mesta je bil trdno obzidan in zavarovan grad. Ko je mesto postalo rimski municipij, pozidali so si ondotni patriciji in bogataši v okolici mesta letovišča zaradi prijetne lege, čistega zraka in nekoliko tudi zaradi krasnega razgleda. Zato je dandanes med grmovjem in drevjem tod na okoli vse polno razvalin, spominjajočih nekdanjih časov slave in razkošja.

Ali midva, dragi čitatelj, se ne bodeva uglabljala v raziskavanje pomena teh starih raztresenih zidin, ne bodeva ugibala, kateri nekdanjih znamenitih mož je imel tu lastninsko pravico, postojva le nekoliko pri najbolj znanih razvalinah letovišča Ciceronovega, 'Tusculanum' imenovanega.

Ciceron sam pripoveduje rad o svojem krasnem letovišču, katero je bilo na podanku pogorja tako, da se je raztezalo daleč doli v ravnino, kjer je namakala posestvo Marrana. Vodeno silo je napeljal na razne kraje. Spodnji del svojega posestva je imenoval „akademijo“, Platonu v spomin, gorenji del pa „licej“ v spomin Aristotelu. Dragocene mramorne sohe, relievi in slikarije so krasile Ciceronovo vilo, tako da jo je lastnik sam rad primerjal z „otoki blaženih“.

Tuskulsko letovišče je prišlo pri rimskih bogatinih tako v navado, da so ondi čestokrat bivali najznamenitejši možje. Kras, Pompej, Hortenzij, Lukul, Brutus itd. so se tod senčili ob vročih poletnih dnevih.

Kasneje v dobi rimskih cesarjev so se nasadi povzdignili in razširili, zakaj tudi cesarji so radi dihali tuskulski zrak. Dve cesti, ki sta še sedaj deloma ohranjeni, vodili sta v mesto. Na mnogih krajih se še poznajo štirivoglate kamenite ploče, s katerimi je bila cesta potlakana.

Blodeč po tem grobišču nekdanje slave sem opazil tudi ostanke starega ribnika (pi-

scina), pri katerem je še nekaj dobro ohra-
njenih slopov. A bolj kakor vsa ta stara
davnina me je objemala misel na nekdanje
čase.... Tu je slavni rimski govornik in
državnik Ciceron mislil in pisal nepozabne
„Disputationes Tusculanae“. Ovekovečil se
je s to svojo razpravo. In vendar! Koliko
presega razum, razsvetljen po resnici krščan-
stva, staropogansko modroslovje! Koliko do-
ločneje govori preprost krščanski težak o
najvišjih resnicah, o namenu človeškega živ-
ljenja in delovanja, o nramnosti in njenem
plačilu, mimo fino omikanega poganskega mo-
droslovca!... V Tuskulu si je zastavil Cice-
ron vprašanje: „Kaj je slava“? In kako je
odgovoril? Kako je pojasnil te problem?
„Slava“ — pravi — „je resnična in gotova
dobrota, ne pa lažniva senca. Slava je so-
glasje hvale, ki jo dajemo modrosti; slava
nesebičen glas dobrih sodnikov, ki odliku-
jejo bleščečo zaslugi. Slava je odmev, naj-
lepše plačilo nramnosti. Slava, jedina slava nam
nadomešča kratkosti življenja, ker nas jemlje
v misel pri zanamcih; prestavi nas na kraje,
kjer več ne moremo biti; slava povzroči,
da tudi s smrtjo ne minemo, ampak živimo
še nadalje. Slava je stopinja, po kateri se
človek dviga kvišku proti nesmrtnosti!“

In ko je tuskulski modroslovec navezal
vse človeško upanje na tako ničevi pajče-
vino, kakor je slava, poskušal je dati vod-
nika svojemu delovanju, tolažbe svojim bo-
lečinam. Vzkliknil je, in zdi se, da še dan-
danes odmeva ta obupni krik v razvalinah
njegovega letovišča: „Oj filozofija! Ti jedina
nas moreš voditi! Ti nas učiš kreposti in
podiš od nas pregreho; kaj bi bili ljudje
brez tebe! Zgradila si mesta, raztresenim
ljudem si vcepila ljubezen do družbe. Pro-
vzročila si, da si gradijo stanišča drug poleg
drugega, da sklepajo zakone, da govoré skupni
jezik. Narekovala si postave, učila si nramnosti,
narode omikala. Pri tebi iščem pribežališča,
tebe prosim pomoči. Doslej sem sledil le
jednemu delu tvojega pouka, odslej se ti
izročim popolnoma vsega. In kam naj bi
se zatekali, ako ne k tebi, da zadobimo

¹⁾ Tuscul. III. 2.

pokoj življenja, da nam bo odvzet strah
pred smrtjo?“¹⁾

Prav tisti dan, morda še celo tisto uro,
ko je zapisal Ciceron te besede na hvalo
„slavi“ in „filozofiji“, zabodel si je na boj-
nem polju pri Filipih v srce meč svojega
osvobojenca Stradona, — Brutus, Ciceronov
prijatelj. Oboževal je krepost, to hčerko po-
ganske filozofije in slave; pred smrtjo pa je
zakričal obupno: „Prokleta krepost! Dru-
gega te ni kakor gola beseda. Ta prazen
nič ali pa nizka sužnjost sreče bodi za
vselej delež mojih sovražnikov!“...

Sedeč na parobku poleg razvalin Cice-
ronovega letovišča bi bil morda še dalje
razmišljal žalostne uspehe starega mo-
droslovja, da me ni vzbudil vodnik iz te
meditacije s prozajiško opombo, da morava
naprej. Vspneva se po ozki, strmi stezi še jeden-
krat kvišku, morda kakih petdeset metrov vi-
soko, in — na vrhu sva. Tu je postavljen
kamenit križ v ostanke nekdanjega mestnega
ozidja. Vprašal sem vodnika, kdo ga je po-
stavil, a ni mi vedel povedati imena. Le to
je trdil, da ga je dal postaviti neki cerkveni
veljak, bržčas kak kardinal-škof tuskulske
vladikovine. A za istinitost njegove besede
častitim čitateljem ne morem jamčiti. Pač
pa me je nekako tako razvnel pogled na
znamenje našega odrešenja, kakor če obi-
skovavec Flavijevega amfiteatra v Rimu
ugleda pred seboj podobo Križanega. Saj pa
imata križa tudi res na obeh krajih med
seboj nekaj sličnega: najpoprej zaničevana,
dvignila sta se na razvalinah poganske zemlje,
poganske omike, poganske države, oznanjuoč
narodom širom sveta: „In cruce salus.“ Zlasti
križ vrh Tuskula, sredi podrtij starega mesta,
vzbuja potniku prijetnih čustev... „Vse
mine, ti pa ostaneš.“

Zidine na višku tuskulskega gradú spo-
minjajo izvečine onih časov srednjega veka,
ko sta mesto in grad po svojih grofih po-
gosto krotila vso okolico, da celo mesto Rim.

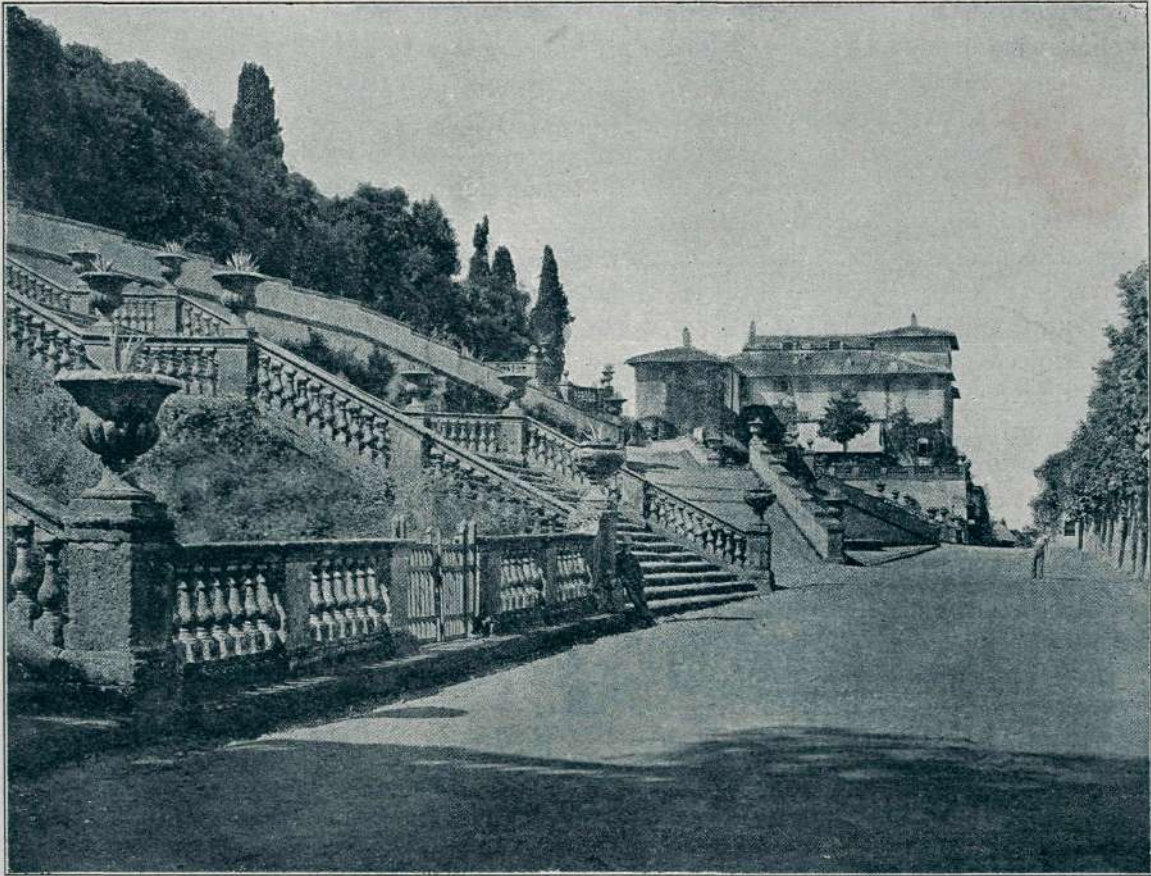
Zgodovina tuskulskih grofov je jako zna-
menita. Sedem papežev so dali cerkvi; a
tudi v rimske razmere so se radi in pogosto

¹⁾ Tuscul. V. 2.

vtikali. V 10. in 11. stoletju so si Rim celo osvojili. Binkoštno nedeljo l. 1167. so premagali grofje tuskulski v zvezi z Nemci, katere je vodil pogumni nadškof Kristijan mogunški, Rimljane, broječe 30.000 vojakov. Toda že l. 1191. je padla trdnjava Tusculum. Nemški cesar Henrik IV. jo je premagal in podaril papežu. Od tedaj se mesto

ni več dvignilo; prešlo je v razvaline. Mestu njega je nastalo Frascati.

Kdorkoli pa je kdaj bil na tem hribu, odkoder se tako krasno vidi tje v večno mesto, doli v Kampanjo, na morje in na albansko gorovje, ne more se izlepa ločiti od te divne panorame. Koliko lepši pa je moral biti šele razgled nekdanj, ko je bila

Frascati: Villa Torlonia.

Kampanja liki vrt, na katerem se je kosal vinograd z njivo, polje z vrtom, posestvo s posestvom, — ko je vsa okolica rimska, lepo obdelana in odičena z naravnimi in umetnimi nasadi, pospeševala prijetno in zdravo bivanje „procul negotiis“ na tuskulskem hribovju!

Naj se ti zdi kak kraj še tako lep in prijeten, naj si ga užival z vso dušo in topil v njem čustva svojega srca, naposled se

zopet zaveš, da si na svetu in — naprej pojdeš. Tako je bilo tudi meni na tuskulskem griču. A — da govorim čisto resnico — niti tako mi ni bilo. Rad bi bil še nekoliko počival v senci, rad bi bil še sanjaril o nekdanjih in sedanjih časih, ali vodnik je začel pritiskati na odhod. Ne rečem, da bi bil mož to naravnost zahteval: s tisto zunanjo prijaznostjo, katero ti Italijani vedno kažejo, z onim skoro smehljajočim obrazom in medeno besedo mi je jel praviti, da ima

popoldne še doma opravka na njivi, da ga pričakujejo, in kar je še jednakega.

Razumel sem ga. Pretrgam mu v hipcu nadaljnjo povoden gostobesednosti, oznanivši na kratko: Dunque avanti!

Še jeden pogled na okoli, in poslovil sem se od prastarih razvalin, poslovil od davnih spominov . . .

Neki znameniti nemški pripovedovavec je nasvetoval, naj bi napravil vsak, kdor količkaj more in kadarkoli se mu nudi prilika, izlet, zakaj ne le da se vzraduje in okreпча v naravi, pogosto ima še kesneje najlepše spomine prežitih dnij, dasi tudi ni bilo morda vse tako, kakor si je želel. Ta ideja prevladuje v trenutju tudi pisca teh vrstic. Spominjati se mu je one ježe na svojem glavnem oslu, ki je vedno manj, ali govorimo naravnost, ki kar nič ni maral za lepo besedo niti svojega jezdeca niti za žalostno-resne vzklike svojega gospodarja, temveč bi bil najrajši pri vsakem grmovju postal in počival. No, to bi še ne bilo kdo ve kaj hudega, saj nisem nikjer naznanil, ob kateri uri dojdem. A prišlo je nekaj drugega neprijetnega. Tuskulski hrib je proti jugozapadu obrobjen precej ostro; zato je tudi pot v dolino strma in skalovita. Vije se preko vinogradov, omejenih s trnjevim grmičevjem. Jako prijetno bi bil torej jezdil raz tuskulski hrib, da ni bila ježa vsaj po nekaterih

krajih nevarna. Uhati sivec je sicer stopal jako oprezno, ali — ne bodi mu oponošeno — sem in tje je vendar le rad pograbil kak šop trave poleg pota, dasi to jezdecu ni ugajalo, zakaj bati se je bilo, da se strmoglavi na skalnati tlak in si potare bolj ali manj svoje v delu odrvenele ude. In da opišemo vse po šegi modernih realistov, dostavimo še to: žival je iskala še vedno senčnega grmičevja, kjer bi se očohala in ubranila raznih muh in mušic. Kar je pa še najiminitnejše in najveselejše, — vsi ti poskusi niso imeli zame nikake zle posledice. Srečno smo prispeli v dolino, ki je bila zares pravi pravcati raj: lepo obdelana je obetala za jesen najlepše nade. Tu po dolini se je vila nekdanj „Via latina“, vodeč rimske vojake preko Lacija na južnoitalijanska bojna polja. V poznejšem času je cesto prerastla trta, o nekdanjih zmagonosnih vojakihi pa nam hrani spomin le še — zgodovina.

Bližal sem se bolj in bolj svojemu smotru. Še nekoliko navzgor iz doline, in bili smo na glavni cesti, ki vodi v Rocca di Papa, ali boljše rečeno, bili smo že v mestu.

A tukaj dovoli, čislani bralec, da se poslovim od tebe za letošnje leto: Prehitel naju je njegov konec. A ker imam pripovedovati še marsikaj, zato si želim, da se srečava čim najhitreje v novem letu. Dotlej pa zdrav!

(Dalje v letniku 1899.)

Naše modroslovje.

(„Zvon“-u za odgovor spisal dr. Fr. L.)

(Konec.)

Naposled hoče biti naš ocenjevalec, gospod A. Š., tudi šaljiv in duhovit, češ, ako bi bilo modroslovje tako bogato in potrebno, kakor pravimo mi, zakaj se ne uči v srednjih šolah, zakaj ne že v ljudski šoli. — Brez zavijanja, katero je ocenjevalcu tako čislano orožje, lahko rečemo, da se učé modroslovni nauki kakor v srednjih tako tudi v ljudskih

šolah. Ali tu ničesar ne čujejo o Bogu, o duši, njeni svobodi in neumrljivosti, o nravni dobroti in o zlu, o krepostih, o vesoljnem redu, o pameti in o volji, o državi in njenih poglavarjih, o pokorščini proti njim? Zares so ti nauki najpotrebnejši in najvažnejši, ob jednom pa pravi modroslovni nauki. Ako se ne obdelujejo vednostno, nič ne dé. Saj je

Vodovod Klavdijev. (Pri Rimu.)

V albanskih gorah.

(Potopisni spomini iz rimske okolice. — Po svojem dnevniku priredil *dr. A. Karlin.*)

(Dalje.)

V. Rocca di Papa.

Da me bo dragi bravec lože umeval in rajši spremljal na mojem nadaljnem potovanju, naj mu ob kratkem ponovim, kako in kod sem prišel v albanske gore.

Iz Rima, kjer sem se mudil in bavil s študijami, gnala me je vročina in trudnost venkaj na deželo. In napotil sem se meseca mal. srpana čez rimsko Kampanjo proti bližnjim albanskim goram, ki so na južnovzhodni strani velikega mesta. Todi imajo bogati Rimci svoja letovišča ali vile, kamor se hodijo hladiti in zabavat. Vozil sem se nekaj časa po železnici in opazoval okolico rimsko, kjer so me zanimali velikanski

ostanki Klavdijevega vodovoda iz I. stoletja po Kr., potem pa sem hodil v hudi vročini kaki dve uri po pusti planjavi, tako imenovani Kampanji (Campagna), dokler nisem zagledal mičnega mesta Frascati-ja. Mesto je bilo sezidano v 13. stoletju blizu nekdanjega Tuskula (Tusculum); sedaj je sedež škofije tuskulske. Ne samo Rimci, tudi tujci jako radi zahajajo semkaj. Prve rimske družine pa imajo tu svoje vile, kakoršne so n. pr.: Villa Piccolomini (sedaj Angelotti), villa Aldobrandini, villa Ruffinella.

Ko sem si dobro ogledal Frascati in se okrepcal po utrudljivi poti, zasedel sem osla, ki mi ga je ponudil neki vodnik, in ž njim šel proti samostanu Camaldoli. Tu živé me-

nih sv. Romuvalda. To je pravi samostan, res v samoti. Vsak menih prebiva v svoji celici; sredi celic je preprosta, čedna cerkev. Menihi živé jako siromašno.

Od tod sva šla z vodnikom do ostalin nekdanjega Tuskuła, ki je bil nekdanjako sloveč, sedaj pa samo kaže, kako mine zunanja lepota. Tu sem se spominjal slavnega govornika in filozofa Cicerona, ki je na tem mestu pisal svoje „Disputationes Tusculanae“.

Pot me je vodila naprej proti Rocca di Papa, kamor sem bil namenjen. Četudi ježa na svojeglavnem oslu ni bila prijetna, bila je tem bolj romantična.

Kdor dolgo hodi, daleč pride. Tega kolikor toliko istinitega pregovora sem še uveril tudi jaz, ko me je izložil vodnik — risum teneatis — sredi trga, sredi največjega in najlepšega prostora v Rocca di Papa iz trdega sedla na trda tla. A nikari se ne čudi, dragi čitatelj! Taka je tam navada. Nikomur se to ni čudno zdelo, najmanj pa mestnim otročajem, katerih se je nabralo hitro okrog mene cel roj. Vsak mi je hotel nesti kovčeg, vsak je hotel kaj imeti, ali „soldo“ ali „santo“. Bil sem za trenutek res v zadregi: vodnika je bilo treba odpraviti, svojo prtljago urediti, in sedaj pa še ta tolpa otročajev! Še ciganje pri nas niso tako nadležni, kakor je bila ta otroška druhal. No, vse se je naposled srečno uravnalo: vodniku je bilo seveda treba nekoliko navreči, da se je mirno vrnil, otročaje sem pa potolažil z drobižem. Tako me je doletela dvomljiva sreča, da me je spremilo po mestu kakih dvajset razposajenih in živahnih otrok.

Dasi bi se jako motil, kdor bi pričakoval v italijanskih mestecih posebne zločnosti ali „comforta“, tudi snage ne opaziš najlepše, a nekaj imajo vsa mesta v albanskih gorah: lepo lego. Potniku, ogledajočemu posamne kraje iz nižine ali višine, se zdi, kakor da je pritisnjeno gnezdo tu in tam na podanek albanskih gorá, in sicer tje, kamor se najbolj podá. Tudi Rocca di Papa leži prekrasno. Naslonjeno je mesto nekako v sredo zadnje veje albanskega pogorja, ki štrli v rimsko Kampanjo. Okrog in okrog je obdano z

gozdi in z vinogradi, glavo pa mu krije zgodovinsko-znana pečina, po kateri je mesto dobilo svoje ime. Na tej pečini je bila nekdanj trdnjava, kamor so pribežali papeži ob hudih dnevih v srednjem veku . . .

Rocca di Papa je jedno najubožnejših mest albanskega pogorja; uboštvo se kaže na hišah, na obleki, na obrazih, na šegah. Mesto je prislono na gorovje in se vzdiguje amfiteatralno. Hiše domačinov so zelo siromašne; tujci pa imajo zlasti v spodnjem delu mesta lepa, nekatera uprav krasna letovišča. Prebivalcev štejejo nekaj nad tri tisoč, izvečine preprostih kmetov in malih trgovcev. Tujcev pa se poletne mesece nabere zadosti, zakaj zrak je prav zdrav in mestece je vabljivo. Čudno se mi je zdelo, da so ondi otroci tako vajeni prosjačenja. Kamorkoli stopiš, dokler te ne spoznajo, imaš pred seboj in za seboj roj otrok, kričečih: zi' prete dammi un bajocco! Ali kar je še bolj mučno: tudi odrastli mladeniči, celo mladenke te „hrulijo“ za miloščino. Odkod to? sem si mislil. Vzrok je pač res ta, da je ljudstvo tod tako obubožalo, da ga niti primerjati ne smemo z našimi kmeti. Dokler jim je gospodaril papež, dobivali so pogosto izdatnih podpor, sedaj pa vzdihujejo pod težo visokih davkov, dasi imajo malo posestva. Zdi se, da so najbrže svet pokupili tod na okrog bogati tujci, ki si sedaj gradijo vilo za vilo, zasajajo vinograd za vinogradom. Zatorej ni da bi preostro sodili take — recimo — nenavadne šege, ki so med ljudstvom nastale iz potrebe.

Toda idimo v družbi mladine naprej! Svoj kovčeg sem oddal dečku, ki mu je bilo ime „Romolo.“

„In kako tebe zovejo?“ vprašam drugega. „Ettore“ — mi odgovori.

„Dobro — si mislim — ime kaže lepe zmožnosti.“ Vprašam ga torej, ali ve, kje je „casa del crocifisso“? In brž se oglasi jih — ne ravno sto, ali če bi jih bilo toliko okrog mene, ponudili bi se bili brez dvojbe vsi za vodnike. Zaiti torej ni bilo mogoče.

Krenili smo jo po ozkih, zamazanih ulicah navkreber. Malone vrh mesta, prav pod pe-

čino, na kateri je bil nekdanji stari grad, stoji hiša, kamor sem bil namenjen. Imenuje se „casa del crocifisso“ (hiša svetega razpela).

Narišem ti jo v kratkih črticah. Misli si, dragi čitatelj, pod vrhom hriba nekoliko ravnega prostora, ograjenega z nizkim belim zidom, na sredi preprosta, bela hiša v jedno nadstropje, pred njo hrast, ki daje dosti sence, tik hiše pa zidana kapela, v kateri se more zbirati za silo kakih tristo ljudi, v kapeli jeden oltar z velikansko podobo Križanega, od koder tudi ime —: to je beneficij, ki ga je ustanovil kiparski umetnik Achtermann, to je „casa del crocifisso“.

Tje sem se bil namenil.

Pokojni kipar Achtermann je navadno živel v Rimu. Poleti pa se je senčil v albanskih gorah. Prihajal je redno vsako leto v Rocca di Papa, kjer si je kasneje kupil tudi hišo. Naposled se je ondi popolnoma udomačil. To preprosto, revno ljudstvo se mu je tako prikupilo, da je občeval ž njim kakor oče. Še v svoji oporoki jih ni pozabil. Ustanovil je namreč beneficij pri svoji hiši. Duhovnik naj bi v kapeli opravljal sv. mašo, ob zimskem času pa tudi poučeval otroke v krščanskem nauku. Nемеc po rodu je izročil to ustanovo v varstvo zavoda S. Maria dell' Anima v Rimu. Zato pa imajo ondodni duhovniki za poletne mesece v porabo dve ali tri sobe, ako hočejo po letu tam bivati.

In tje me je srečno privédla tolpa živahnih dečkov. Hišna vrata so bila zaprta. Otroci jamejo trkati, a nihče se ni oglasil. Ker ni trkanje nič pomagalo, jeli so kričati: „Don Giuseppe! Don Giuseppe!“ Meni je bilo nekam mučno pri srcu. A mislil sem si: otroci že vedó, koliko si smejo dovoliti. Res, vedeli so, da gospodar po ondodni šegi popoldne rad zadremlje v kakem hladnem kotu. Zato so klicali tem čvrsteje, dokler se ni oglasil iz okna na zapadni strani hiše sonorni glas pozvanega gospoda, ki je hitro razumel, kaj dečki hočejo. Pričakoval je svojega gosta. V hipcu je odprl vrata.

Podala sva si roke in pozdravila.

Prvič v župnišču italijanskega duhovnika na deželi! Ako si prečital, dragi čitatelj, prekrasno povest Manzonijevo: „I promessi sposi“, ostala ti je izvestno v spominu podoba vaškega župnika, ki mu je ime „Don Abbondio“. Ta spomin mi je oživel v duhu, ko sem gledal iz oči v oči svojemu novemu gospodarju. Preprosta živahnost, njegov močan glas, krepka postava moških let, ki že zapadajo v večerni zarji osivelosti, preprosto pohištvo — vse se mi je zdelo posneto iz Manzonijeve knjige. Ali kako se človek zmoti! Kako ga vara sodba na prvi pogled! Komaj sva se zmenila o glavnih stvareh najinega življenja, že sem opazil v njem živahnega, za svoj poklic vnetega duhovnika, ki nima niti sence one napačne prijenljivosti in bojazni pred vikšimi stanovi in veljaki, kakor jo ima „Don Abbondio“, — spoznal sem ga kot neustrašenega boritelja za sveto stvar, kot milega duhovnega očeta tistim, ki so izročeni njegovi oskrbi. Manzonijev „Don Abbondio“ bi bil ž njim komaj v daljnem sorodu. Pač pa se mi je zdelo, da je oživela pred menoj druga nič manj imenitna oseba. Gostobesednost naše „Albine“, njeno energično nastopanje, ko nama je prinesla pristnega Marinca, da se okrepiva in seznaniva, spominjala me je močno Manzonijeve „Perpetue“. A to ni nič nenavadnega. Vsak pisatelj, ki želi, da ga beró z veseljem, mora zaje-mati iz realnega življenja. In komu bi se čudno zdelo, ako se najde v Italiji še danes tipov, kakoršnih nam je naslikal mojstersko Alessandro Manzoni? . . .

Kmalu sem se čutil domačega v hiši. Uprav veselilo pa me je, ker mi je hišni gospodar tako prijazno našteval, kako naj porabim bodoče dneve, katere mi je preživeti pod njegovo streho, da si gotovo ogledam vse znamenitosti v okolici.

Prijeten hlad me je zazibal zvečer po vročem dnevu kmalu v sladko spanje. Ali sem sanjal o kampanjski vročini ali o fraskatskih letoviščih, ali o Tuskulu Cicero-novem, ali o kamaldolskih menihih, — kateri spomin je prevladoval, tega bi danes več ne mogel povedati . . .

VI. Med narodom.

Faró come colui che piange e dice.

Dante: Inf. V, 126.

Drugo jutro sem si hotel ogledati najprej bližnjo okolico. Komaj pa sem stopil na ravnino pred hišo, ugledal sem tolpo otrok, ki skakaje semtertje zbijajo nedolžne šale in uganjajo razne igre. Čudil sem se živahnosti in neustrašenosti te mlade vojske. In ne da bi bili odnehali, ko so me opazili, stopivšega med nje, kar naprej so hrupeli in tekali. Pred hišo sem našel tudi hišnega gospodarja, ki je, sedeč ob ograji v senci širokoperesne vinske trte, zrl nekako zadovoljno na „nadebudno“ mladino, tu in tam malo pokaral, sedaj in sedaj pa tudi z nasmehom pokazal, da mu ugaja igra in pokret tega in onega dečka.

Tako je tod življenje na deželi.

Ecco — rekel mi je med drugim Don Giuseppe — che buona gente! (Glejte, kako dobro ljudstvo!) Pred mojimi očmi in pred očmi starišev se jim razvija cvet življenja. Vi morda niste vajeni poslušati takega kričanja, mene kar nič ne moti. Najhujše mi je takrat, ko si ti vročekrvni potomci starih latinskih junakov nekoliko preveč sežejo v lase ali za ušesa, ali ko se drug drugega pretrdo s pestjo božajo. Tedaj pač moram naposled sam poseči vmes in razburjeno vojsko umiriti z resno besedo ali, če ni drugače, tudi z — leskovko.

Prisedel sem k njemu, in ne le ta dan, še mnogokrat pozneje sva se menila ob šumnih glasovih vaških dečkov o tem in onem. Živahni prizori pred hišo in pojasnila gospodarjeva so mi odkrila marsikaj, zlasti pa tisto iskreno razmerje, ki veže duhovščino z ljudstvom. Po italijanskih mestih je — rekel bi — vsaj še jedenkrat toliko duhovnikov nego pri nas. In ti so z ljudstvom v tako tesni zvezi, narod ž njimi občuje tako prijazno, bratovsko, po domače, da sem se temu dostikrat moral čuditi. Kaj je vzrok temu? Mnogo pripomore brez dvojbe to, da mnogo duhovnikov ostane v službi v domači vasi. Ljudstvo pa se tudi duhovnika privadi izza mladih dnij. Italijan je veren, globoko

v srcu mu je ukoreninjena vera. Vse njegovo življenje, delovanje, govorjenje se družijo z verskimi pojavi, z verskimi vajami. Preprost človek ti jako spretno vpleta v svoj govor svetopisemske besede in zgodbe. Veliki cerkveni prazniki so jim hkrati tudi „narodni“ prazniki; vsi najimunitnejši dnevi življenja so združeni z dokazi verskega prepričanja. Najbolj pa je med narodom razširjeno češčenje Madonne. Ako jo kreneš, dospevši v Rocca di Papa na glavni trg, mesto naravnost po veliki cesti navkreber, rajši na desno, povede te bela cesta, ki jo senčijo bogati nasadi hrastovine, po četrturi hoji do male cerkvice sredi gozda, na podanku gore Monte Cavo. Imenuje se Madonna del Tufo.

Tod se zbira po letu vsako jutro pobožnih vernikov. Kolikokrat pa jo krenejo proti večeru mestna dekleta k Madonni! Paroma gredoč pletó Mariji „krono“ — kakor se to lepo glasi v italijanščini, t. j. molijo rožni venec.

Toda bogastvo in vera se redkokdaj stikata in družita. Isto se mora trditi tudi o naših albanskih pogorcih. Bogatinov med njimi ni; kar je pa bogatih, niso domačini, marveč priseljenci. Ljudstvo pa je tako ubožno in vsled tega tudi v marsičem zemarjeno, da pri nas na slovenski zemlji malo takih najdeš. Kdor ima svojo hišo in nekoliko sveta zunaj mesta, kjer obdeluje vinograd in poseje njive s turščico, tega imenujejo že bogatina. Poletni čas dá jedno ali več sob za tri ali štiri mesece v najem letovičarjem. S tem plača davke in poravna najnujnejše opravke. Pri mnogih hišah nimajo niti kruha razven ob največjih godovih. Oblačijo se preprosto; o zapravljivosti tu ni da bi govoril.

Odkar so naši albanski pogorci pod kraljevo vlado italijansko, godi se jim mnogo slabše, nego pod prejšnjo vlado papeževo. Poprej niso imeli tako visokih davščin, in ob hudih časih se je dala pridobiti marsikaka podpora od milega vladarja rimskega papeža. Kdo ve kolikokrat se je delila podpora okoličanom, in kadar je bila slaba letina, odpisali so jim še tisto malo davkov.

„Adesso prende tutto il governo“ — mi je dostavil mož, s katerim sva se menila o neugodnih socialnih razmerah. Meni pa je ob teh besedah prišla v misel tista naša narodna pesem, ki v drastični obliki opisuje čudne izpremembe po svetu, kažoč, kako pogosto se človek moti in vara:

A pride vse drugač'
Oj, zdaj sem pa berač
in skoro, skoro bom brez hlač

Novejši čas so si najbolj prizadevali nekateri pogumni duhovniki v zvezi s krščansko mislečimi in za blagor svojega naroda vnetimi posvetnimi razumniki, da bi ljudstvu zopet pomagali na noge. Ustanovili so skoro po vseh manjših mestih in selih posojilnice in hranilnice (casse rurali), ki bojda jako dobro delujejo in bodo izvestno marsikoga otele iz nenasitnih rok oderuških ali pa mu vsaj za trenutek pomogle iz zadrege.

Očitajo Italijanom pogosto tudi nevednost. Zlasti čitamo v sovražnih listih, da je bilo v nekdanji papeževi državi toliko in toliko analfabetov, in da je šele sedanja vlada po nekoliko odpravila ta nedostatek. Niti jedno niti drugo ni resnica. Kar se dostaje posebej ljudskih šol, moram opomniti, da je po albanskem gorovju izza nekdanje cerkvene vlade mnogo samostanskih šol za dečke in deklice, ki so imele nekdanj mnogo učencev in jih imajo tudi še dandanes. A pri marsikaterih družinah so razmere take, da branijo otrokom hoditi v redno šolo, in to je bilo pod nekdanjo in je prav tako tudi pod sedanjo vlado. Reči moram, da me je zlasti ta stvar zanimala, in zato sem bil radoveden, kako jo zagovarjajo razumniki sami. In našel sem skoro ugodno priliko, da nasitim svojo zvedavost.

Naslednjo nedeljo smo imeli „žegnanje“ pri naši cerkvici. Po ondotni šegi je povabil Don Giuseppe tisti dan k obedu več dostojanstvenikov, med njimi tudi okrajnega zdravnika. Ugoden slučaj je hotel, da sem sedel ž njim skupaj med obedom. Razgovor je bil iskren in živahen. „Signor dottor“ je kot pravi pravcati italijanski narodnjak hvalisal sedanjo vlado, jaz pa sem se ogreval bolj

za nekdanjo papeževno. Med drugimi nedostatki sem poudarjal tudi to, da je sramota za vlado, ki sicer pusti pri miru toliko cerkvenih šol, sama pa stori pičlo malo za probujenje in omiko naroda. Po pravici — sem dostavil — se vam očita toliko število analfabetov. A mož mi jo je upihal. Povedal mi je, česar poprej nisem vedel, da imajo v Italiji gledé na obiskovanje šole prav tako prisilno šolsko postavo kakor v Avstriji.

„A odkod je vendar toliko neukih ljudij?“ vprašam dalje.

„La legge da noi non si eseguisce“ — mi odvrne. Tako je torej. Kakor mnogo drugih, tako je tudi ta postava le na — papirju. Italijanska vlada nima moči, ali morda ne volje, da bi jo siloma izvedla.

Krajevne in družinske razmere torej branijo, da se otroci ne morejo izšolati tako, kakor bi bilo želeti. In tega ne bo odpravila niti sedanja vlada. Sicer pa moramo reči, da je prav po mestih albanskega pogorja mnogo ljudskih šol —, smelo trdim — največ samostanskih, katere otroci radi obiskujejo. Država jih ne ovira, a jih tudi ne podpira.

Ne morem se vzdržati, da ne bi omenjal še neke narodne vrline, katero sem opazil med italijanskim ljudstvom: v mislih imam njih navdušenost za domovino. Dasi mnogim, premnogim dežela ne ponuja kdo vé kakšnih ugodnostij, navezan je vendar Italijan tako na domovino, da ob vsaki priliki poudarja njene vrline. Kolikokrat sem čul preprostega voznika ali videl navadnega delavca, ki je z neko posebno radostjo razkazoval in pojasnjeval tujcu zanimivosti svojega kraja! Naposled pa, kakor da hoče z naskokom pridobiti tujca za svojo domovino, obrne se nanj s smehljajočim obrazom in motreč ga z žarnimi očmi, zastavi mu vprašanje: bella vista, è? Bel paese, è? . . .

In kaj naj mu odgovoriš na to? . . . A odkrito povem, da se mi je ob takih prilikah nebrojnokrat vzbudila misel: Ali ni krasna tudi naša zemlja slovenska? Nima li tudi ona nebotičnih gorá in kristalnih planinskih jezer in zelenih trat in košatih gozdov

in belih cestá in bistrim studencev? . . . In vender! . . .

Dežela je lepa, kje pa so zvesti
sinovi ljubeči jo iz srca?
Oh! V daljnji deželi, v tujem mesti —
tam pravo je rodoljubje doma!

Cutim, da sem se oddaljil od predmeta, ki ga hočem narisati. Zato le hitro z menoj, mili čitatelj, da si ogledava poletni večer vrvenje in šumenje, gibanje in kretanje ži-

vahnega naroda! Ne bode ti žal. To je kaj posebnega v italijanskih mestih.

Po dnevu se ti zdi mesto, kakor da je izumrlo. Ni čuda; vročina pritiska tako silovito o poldnevnih urah, da bi skoro požgala vse pod seboj. Zato se vsak meščan skriva v senco svojega poslopja. Delavec, seveda, se ne more izogniti vročini. Ali kaj rad napravi po kosilu ‚siesto‘ zunaj pod milim

Frascati: Vila Aldobrandini.

nebo, „sub tegmine fagi“, da govorim z Vergilom. Midva, ki sva izkusila to vročino, mu tega ne zameriva. Proti večeru pa, ko jame solnce zahajati, ko potegne hladan večernik od morja sem, oživé se mestne ulice in glavni trg. Najprej obležejo ženske vodnjak, da si priboré vode za večerjo. Kmalu nato se pripehajo od hiše do hiše otročaji, letajoč in vrteč se po cesti in ulicah gori in doli liki netopirju o večernem mraku.

Odzvonilo je ‚Ave Mario‘. Delavci se jamejo vračati s polja. Osli in mule vlečejo velikanske dvokolesnice, na katerih je živalska piča za prihodnji dan, na vrhu pa zelenjad in drugi poljski pridelki, ki se jutri postavijo na trg. Take dvokolesnice so prav čudne za naše oko. Voz za vozom dohaja in obstaja. Otročaji ga spremljajo z glasnim krikom in vikom. Kmalu pa se svet nekoliko umiri. Večerja je pripravljena.

A ne dolgo, in zopet se prične iznova vrvenje in žuborenje. Večer je pal na zemljo. Nebrojno zvezdic se leskeče na vedno jasnem nebu. Pred hišami se zbira narod v raznih gručah in skupinah: tu žene in deklice, tam možje in mladeniči, ki sloneč ob voglih pušijo. Semtertje se uprizarja kakšna igra, najraje „morra“. To vam je vpitja, da ne rečem kričanja, to vam je živahnosti v pogledih in v besedi! Kako pa igrajo to igro? Dva se vstopita drug poleg drugega in jameta vpiti in kričati kako število, katero morata spremljati s prsti svojih rok, in to tako dolgo, da obadva zadeneta isto število in to tudi z rokama pravilno izrazita. Toda te igre si ne moreš izlahka predstavljati, ako je nisi videl. Po tem skromnem opisu si utegne čitatelj domnevati, češ, to mora biti jako dolgočasna igra; ali ravno narobe: malo je iger, ki bi bile bolj živahne, kakor „morra“. Ne zabava le igravcev, ampak tudi gledavce. Mnogokrat, ko sem opazujoč od daleč igravce čul njih kričanje, menil sem, da se med seboj prepirajo, ali da delajo kupčijo za kakega vola. Kasneje pa sem se uveril, da je ta šala mnogo cenejša: kdor igro izgubi, mora dati za — limonado ali kaj jednacega. Po Shakespeareu bi to igro lahko nazivali: mnogo hruma za — nič!

Po večerji je vse na prostem: vse se hladi, pogovarja, zabava, razvedruje, kajpada vsak po svoje. Starikavi možje in žene posedejo okrog vrat, mladeniči pa si upajo dalje. Ako niso trudni, zapojejo kako narodno, in če so posebno dobre volje, oglasi

se kitara ali mandolina. In potem se prepeva pozno v noč, čez polnoči. In kako vam pojejo! Kako navdušeno, kako prisrčno, kako milo in šegavo! In vendar vse tako po domače. Glej, ravnokar je stopil k številnejši družbi mladenič, ki želi odobrovoljiti vse navzoče. Izmed opank se mu dvigajo rudeče nogavice, ki ga krijejo do kolen; nad njimi vihrajo kratke, široke hlače; jopič si je ogrnil. Glavo mu obdajejo črni kodri, katere mu pokriva nizek klobuk s širokimi okrajci. Zarujavel obraz mu je poln mladostne moči; z njega se bliska dvoje žarnih očij, ki švigajo semtertje na desno in levo. Že je zasviral iz svoje tamburice lahkotno poskočnico. A hitro povzame tudi z glasom to-le narodno;

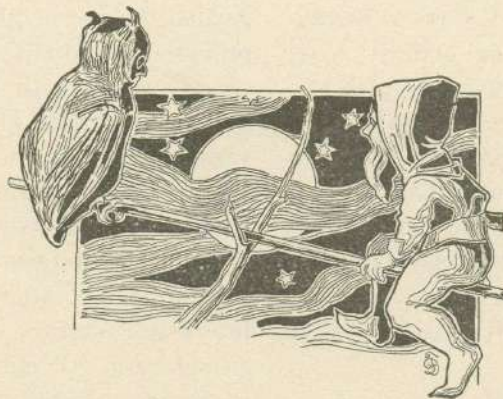
Io mi sono un poveretto
senza casa, senza letto
Venderei i miei calzoni
per un sol piatto dei maccheroni.

Pel je še več kitic, ki pa mi niso ostale v spominu.

Tako je življenje ob poletnih večerih v albanskih gorah: včasih bolj mirno, včasih bolj hrupno, kakor je telo bolj čilo ali bolj trudno, vedno pa živahno in dostojno, dasi se semtertje zavrti kak par v „saltarello“, navadni narodni ples rimske okolice.

Naposled mora biti konec tudi prijaznemu, hladnemu večeru. Mladenič in mladenka morda nerada ugodita očetu in materi, ki ju silita k pokoju. Vendar ne gre drugače. Po polnoči objameta mir in tihota prej tako živahno prizorišče javnega življenja.

(Dalje.)

V albanskih gorah.

(Potopisni spomini iz rimske okolice. — Po svojem dnevniku priredil *dr. A. Karlin.*)

(Dalje.)

VII. Monte Cavo.

Froh empfind' ich mich
nun auf klassischem
Boden begeistert;
Vor- und Mitwelt spricht
lauter und reizender
mir.
Goethe.

Do pete ure popoldne pritiska o poletnih dnevih v albanskih gorah huda vročina. Ta čas ne najdeš po cestah šetalcev, izletnikov in drugih pohajkujočih dobrovoljcev. Ko pa proti večeru potegne od morja sem hladnejši veter, oživi se hitro vse pogorje. Ceste in bregovi se napolnijo tujcev, po gajih in vrtovih odmeva petje in glasni govor onih, ki so se ob hudi vročini poskrili doma med štirimi stenami.

Tudi meni ni dalo, da bi počival v tesni sobici, katero mi je odkazal Don Giuseppe v začasno stanovanje. Gnalo me je ven pod nebo, da si široko na okrog ogledam rimsko okolico. Sreča mi je bila mila. Našel sem prijetnega tovariša, domačega bogoslovca (rekli so mu Don Pio), ki se mi je ponudil, da mi razkaže vse znamenitosti ondotne pokrajine. Osobito je bilo to vseč mojemu gospodarju, ki je bil vsled tega oproščen vsega vpraševanja od moje strani in je tudi vedel, da mu ne bode treba voditi me na okrog, marveč bo kakor doslej zložno hodeč po terasi pred hišo gor in dol krotil brez skrbi s sonornim svojim glasom razgrajajočo mladino. A tudi jaz sem se veselil novega znanca. Težko in nerad bi bil vabil hišnega gospodarja od doma, da bi se potil po hribih in po gozdnih potih. Saj mu je še doma tako rad puhtel pot iz telesa. Don Giuseppe je bil — in upam, da je še — gladkega lica in okroglih telesnih oblik. Te vrste oblike pa se rade tajajo na solncu. Zato je bogoslovec s svojo ponudbo ugodil njemu in meni.

Prva pot naju je vèdla na Monte Cavo.

Krenila sva preko najviše ležečih hiš nekaj sto korakov na desno in bila sva na sedlu med gričem, na katerem se razprostira Rocca di Papa, in med najvišjim hribom, kateremu danes pravijo „Monte Cavo“. Pred nama se je odprla čudna, od treh stranij z gorovjem obdana, precěj dolga dolina. Nazivajo jo Campo d'Annibale. Kraj je po nekoliko porasten z grmovjem, večjidel pa ga rabijo za konjski pašnik. Daleč tam pred seboj sva tudi midva ugledala čedo konj, pasočih se mirno po dolini, ne da bi jih bil nadziral kak pastir.

„Čuden svet to!“ sem vzkliknil.

„Davvero“, odvrne mi spremljevalec. „Ves svet tod na okoli je čuden, ali še vse bolj čuden je moral biti v prazgodovinskem času, ko so vulkani bruhalo iz sebe ognjeno lavo, dokler jim ni zmanjkalo tvarine.“

„Kako? Vulkani?“ vprašam ga zvedavo.

„Da“, nadaljuje bogoslovec, „svet, na katerem stojiva, je ves vulkanski. Napolnjen krater je tudi to-le Hanibalovo polje. In takih nekdanjih žrel najdete še mnogo v obližju. Nemsko in Albansko jezero nista nič drugega kakor izsušeni žreli te ogenj bljuvajoče okolice.“

„Čudno“, zamrmram bolj sam zase . . .

„Čudno, a resnično“, pritegne še jedenkrat, a bolj odločno spremljevalec. Zdelo se mi je, da ga je moja opazka nekoliko vznemirila, kakor da mu ne bi hotel verjeti vsega, kar mi je povedal. Da bi razpodil vse oblake nesporazumljenja in nezaupnosti, vprašam takoj zopet:

„Zakaj pa to dolino imenujete: Campo d'Annibale?“

„Če je kaj resničnega na tem ali ne“, odgovori tovariš, „ne bi si upal trditi, še manj bi mogel to dokazati. Ali tisti, ki pra-

vijo, da se naslanja to ime na zgodovino, omenjajo, kar piše zgodovinar Livij (XXVI., 9), da so namreč Rimljani, ko se je bližal Hanibal njih mestu, vrgli posadko na albansko goro, in na tem polju je čakala bojda vojna četa nadaljnje svoje usode. Od tod ime. Koliko je resnice na tem, dalo se bo pač težko dognati. Nekaj zgodovinske podlage nam podaje ime, ki se je ohranilo

od roda do roda. — Za papeževe države so imeli vojaki tu svoje orožne vaje. Pokojni Pij IX. jih je večkrat tu obiskoval, kar bode videli v kamen vsekano doli v mestni cerkvi v Rocca di Papa.“

„In sedaj?“ dostavim, želeč zvedeti še kaj zanimivega.

„Sedaj“, poprime zopet besedo, „sedaj so na Hanibalovem polju pač še konji, — jez-

Frascati: Trg in cerkev sv. Petra.

deci in vozovi pa so se utopili — če dovolite, da govorim z Mojzesom — utopili v morje, v nenasitni krater sedanje vlade.“

In razvnel bi se bil bolj in bolj, kakor se sploh rada razvname vroča italijanska kri, zlasti mlada, ako bi nama ne bilo treba iti dalje.

Pustila sva za seboj dolgočasno dolino in krenila po stezi više na goro. Nekaj časa je pot ozka in ostra. Treba je paziti na

vsako stopinjo, da se ne zavije noga v trdo, precej debelo kamenje, ali pa da se obmejno robidovje ne prime preveč tesno obleke. Previdno sva hodila morda četrto ure. Kar stopiva na širšo pot, ki je bila potlakana s čveterooglatimi kamni.

„Kam pa vêde ta pot?“ vprašam.

„Na goro“, odvrne tovariš. „To vam je stara pot, o kateri ste gotovo čitali v naših klasikih.“

Omenjam, da Italijani kaj radi latinsko slovstvo smatrajo svojim in — ne bodi jim oponošeno — se s tem nekoliko pobahajo.

„To je ona slavnoznanana ‚via triumphalis‘, po kateri so se nekdanj vili sprevodi iz rimskega mesta na vrh albanskega hriba. Največji junaki, najimenitnejši državniki starega Rima so šli na to goro, da bi ondi darovali Zenu bodisi v zahvalo za srečno prošlost ali proseč srečne bodočnosti. Glejte, tu in tam se še poznajo v kamen vdrela konjska kopita in tu pri kraju se še pozna tlak, kar so nekdanj imenovali ‚crepidines‘.“

Res sva zadela po nekaterih krajih na vdolbljine, ki so jih prav lahko vkresala kopita iskrih vrancev. Marsikaj zanimivega mi je še povedal tovariš o tej poti, n. pr. kdo vse je že prišel do vrha. Med drugim mi je opomnil, kar sem mu kot domačinu tudi verjel, da se je papež Aleksander VII. po tej poti peljal z vozom.

V pol ure sva bila tudi midva na vrhuncu.

„Monte Cavo!“ Kolikokrat sem te gledal iz Rima raz grič janikolski, tebe, največjega junaka v albanskih gorah! Kolikokrat sem želel stopiti ti na ponosni tilnik! Sedaj pa si pod menoj, ti slavni Mons Albanus, ti molčeči pomnik mnogo nad dvetisočletne zgodovine rimske. Ali tudi tebi je izpremenil glavo časa neustavni tir. Jupiter Latialis je imel na tebi svoje svetišče. Krog njega se je zbiral cvet patricijev iz vseh mest latinske zveze. Na tvoji glavi se je vrstila slavnost za slavnostjo ob „latinskih ferijah“. Svečeniki so darovali na tvojem čelu belega bika; potem pa so posedli okrog templja navzoči optimatje in se gostili in si napivali na srečno bodočnost. Mons Albanus! Videl si kralje, videl konzule, videl imperatorje! Videl si slavne vojskovodje, ko so slavili na tebi svoje zmage, odičeni z mirtovim vencem. Videl si sužnjeve na tisoče, katere so pritirali od daljnih, daljnih krajev — žalostne priče slave rimskega orožja. Mons Albanus! Taki in jednaki prizori so se vršili nebrojokrat na tvoji glavi, ki še dandanes ponosno kipi kvišku iznad vseh bližnjih gorá — zamolkla priča slave nekdanjega Rima . . .

Sedel sem na kamen vrh gore. Zroč po širni Kampanji tje proti večnemu mestu sem se zamislil v stare čase . . .

Vse je minulo! . . .

Niti razvalin starega templja ni več. Pač, nekaj ostankov še kažejo. Na južno-vshodni strani so vzdani v vrtni ograji velikanski kvadrovci, ki so jedini ostanki razvalin nekdanjega Zenovega templja. L. 1783. je namreč velel tedanji suburbikarni nadškof tuskulski, kardinal vojvoda jorški — zadnji Stuart — razdejati poslednje ostanke poganskega templja. Na istem mestu je sezidal samostan menihom pasijonistom, katerim je leto kasneje posvetil cerkev v čast presvete Trojici. Gostoljubni so bili ti menihi, mnogim na Albansko goro prispelim tujcem so radi postregli. A novodobna masonska politika jih je razpršila na vse kraje, samostan pa s toliko drugimi cerkvenimi zgradbami vred proglasila kot „monumento nazionale“ (narodni spominik). Sedanja vlada je v samostanu priredila meteorološki observatorij.

Bridka nevolja me je obšla, ko sem zrl pred seboj prazne samostanske sobice, kjer so pred nedavnim časom molili in delali menihi. Vse prazno, vse zapuščeno! Le tu in tam ugledaš kak aerodinamičen aparat in par uradnikov, ki se dolgočasijo v tem kraju. Videti je, kako vsakega izmed njih razveseliš, ako ga nagovoriš. Potem pa ti govore, da bi ti najrajši povedali v pol ure vse, kar vedó. Tudi naju je vodil po samostanu neki uradnik; privede naju naposled v pritličje do — gostilne. Ali moj tovariš se ni maral krepčati v teh nekdanjih samostanskih prostorih. Zato sva šla ven pred samostan. Pod velikansko bukvo, ki mora biti stara vsaj sto let, zbrana je bila večja družba gospodskih izletnikov obojega spola. Razdeljeni so bili na dve mizi: za gospôdo je bilo pogrnjeno v senci pod bukvo, za služabnike in za oslarje pa tik samostanskega vrta. Karavana je štela do trideset oseb. Zdelo se je, da se godi vsem prav dobro. Služabništvo se je pridno krepčalo s pristnim „Marincem“, gospôda pa so imeli tudi polno mizo raznih nasladnin in jako živahen pogovor. Mladi

ljudje, brezskrbni, zdravi, veseli . . . kaj hočete še več! Celó neka postarna matrona — menda nekaka garde des dames — se je zatopila z gospodičem tik nje sedečim v živahen razgovor. To je dalo povod, da se je mladina okrog nje le še bolj razvnela . . .

Nisva jih hotela motiti s svojo navzočnostjo. Na drugi konec samostana si dala prinesti mizo in par stolov in nekaj krepčila. Ondi sva občudovala krasni razgled, ki ga uživaš raz Monte Cavo osobito proti večeru ob solnčnem zahodu. Monte Cavo je visok 954 metrov; zato se vidi raz njega vsa rimska okolica, zlasti pa albansko pogorje. Albansko in Nemsko jezero se ti zdita kakor dvoje svetlih očes, ki ju obroblja temna zelen sosednjih vrtov in gozdov. V daljavi se bliščé v žarkih zapadajočega solnca vrhovi rimskih cerkvá, zlasti kupola svetega Petra. Po dežju, ko izgine megla, zazreš celó morsko gladino in na njej ribiške čolnice, ki se kakor orehove lupine zibljejo ob srebropenih valčkih. Da, celó najvišje sardinske gore ti doseže oko in pregleda daljnjo planjavo reke Tibere, vijoče se okrog Rima v dolgih ovinkih po zapuščenem ozemlju Kampanje proti Ostiji. Krasen, velikanski prizor, vreden, da ga je naslikal pesnik:

Und die volle Erinn'ung schweifte manchmal
— — — — — zu des Monte Cavo
Weltbeherrschendem Haupt, wo oft mein Auge
Von Oreste, von Tibur's Paradiese
Das unendliche Meer bis zu der Circe
Fernem, bläulichem Vorgebirg' hinunter
Zu Parthenope's Zauberinseln schaute,
Schweifte gerne zum rebenvollen Hügel,
Wo die Stadt der Lavinia, fabelheilig,
Drei Jahrtausende bald sich schon im Lichte
Des hesperischen Himmels sonnt; sie schweifte
Nach des ewigen Frühlings Wollusthainen,
Frascatanischen Gärten zu, und bliebe
Träumend stehn an der Einzigen, der Hehren,
Unaussprechlich Erhab'nen, deren Kuppeln
Aus der Schwermuth und Oede der Campagna
Einsam ragen und doch die Welt beherrschten.

Solnce je zapadalo: njegovi žarki so se blesteli v morski gladini; kakor svetel pas je žarelo morje —, svetel in ognjen trak, raztezajoč se od severa proti jugu . . .

Gledala sva in strmela . . .

Ciò ch'io vedeva mi sembrava un riso
Dell' universo . . .

S temi besedami mojstra Danteja (Par. 27, 4.) je ocenil tovariš krasni prizor. Mene pa so motile misli Prešernove, da niti

Dežela Kranjska nima lepš'ga kraja
kot je z okol'co ta podoba raja.

Mrak je legal na zemljo, ko sva zapuščala staroslavno goro. Večerna sapa naju je že hladila v Rocca di Papa. (Dalje.)

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

(Dr. Karol Marx. Friderik Engels. Ferdinand Lassalle.)

Ob zibelki gibanja, katero imenujemo socijalno demokracijo, stojé trije že imenovani možje: Marx, Engels in Lassalle. Zgodovinski razvoj socijalskih in komuniških idej v zapadni Evropi smo že opisali. Navedena trojica je s krepkimi silami izkopal tem idejam jednotno strugo in velik del delavskega ljudstva spravila pod-se. Zato je potrebno, da se — raziskujé socijalsko zgodovino — pomudimo nekoliko pri življenju teh mož.

vino — pomudimo nekoliko pri življenju teh mož.

Karol Marx se je rodil dné 5. velikega travna l. 1818. v Trierju. Oče, — advokat, je bil židovskega rodú. L. 1824. se je pa dal z vso svojo rodbino krstiti. A židovski duh je preveval celo rodbino tudi poslej. Saj se je bahala s tem, da so bili očetovi pradedje do 16. veka nazaj sami — rabinci. Mati je izvirala iz holandskega židovskega rodú. Verskega mišljenja in življenja ni bilo pri

V albanskih gorah.

(Potopisni spomini iz rimske okolice. — Po svojem dnevniku priredil *dr. A. Karlin.*)

(Dalje.)

VIII. Grottaferrata.

Und du Gandolfo, Grottaferrata du
Mit deines Klosters sinniger
Einsamkeit,

— — — — —
— — ihr lebt in meinem Herzen.

W. Waiblinger.

Naj mi dovoli blagohotni čitatelj, da pričnem ta odstavek s kratkim zgodovinskim uvodom.

Proti koncu desetega stoletja so divje razsajali Saraceni po južni Italiji. Mnogo domačinov se je tačas izselilo. Zvesto jim je prigovarjal sveti puščavnik Nil, naj ne zapuščajo domačih tal kalabrijskih, naj ne obupujejo, saj Bog izvestno pošlje o svojem času pomoči zatirancem. — Nič ni hasnilo. Saraceni so bili prava šiba božja krščanskim narodom. Naposled sveti mož uvidi, da je popolnem osamljen sredi sovražnikov. Zapusti torej domačo deželo in jo krene proti severu. Odet s črno kozlovsko kožo, prepasan s trdo vrvico, bosonog in gologlav je prehodil mesta in vasi, povsodi oznanjajoč usmiljenje božje. Slednjič dospe v Gaeto. Tam se snide s tedanjim rimsko-nemškim cesarjem Otonom III., ki je visoko cenil svetega samotarja. A hrepenenje je gnalo Nila še dalje. Zagledajo ga neki dan ljudje v Grottaferrati blizu mesta Tuskula. Tod so namreč popreje našli v neki votlini podobo Matere Božje, ki je bila z železjem ograjena. Verniki so to podobo pobožno častili. Kraju pa so dali ime Grottaferrata. Ondi obstane sveti Nil ter zaprosi tuskulskega grofa, naj mu dovoli sezidati samostan grških menihov. Kmalu se je dvignila zgradba, kmalu je zbral okrog sebe sveti mož lepo vrsto rojakov iz Spodnje Italije, in nastal je samostan grških menihov bazilijancev. Službo božjo so opravljali in opravljajo še dandanes po grškem obredu.

Želel sem si ogledati to naselbino.

Iz kampanjske nižave se dviga nekako v sredi med mesti Frascati in Marino podolgovat holmec: to je opatija Grottaferrata. Prijetno je hoditi po cesti, ki se vije od Frascatov preko letovišča Montalto in preko latinske ceste (via latina) proti opatiji. Zdi se ti, da hodiš po krasnem drevoredu stoletnih brestov in platan, ki te spremljajo prav do samostanskega ozidja.

Kaj, to je samostan? vskliknil sem sam pri sebi, približavši se zunanjemu ozidju. To je srednjeveška trdnjava. Vsakemu prišlecu se na prvi pogled tako dozdeva. In ne brez vzroka. Zidovje, oblika, okraski, če smemo o njih govoriti, vse nas spominja dobe vitezov, ščitov, čelad in helebard.

A vendar te prosim, dragi čitatelj, nasloniva se par trenutkov na to staro zidovje, ki dandanes nima drugega pomena, kakor da te spominja starodavnosti —, nasloniva se sem in glejva nazaj v zgodovino tega kraja!

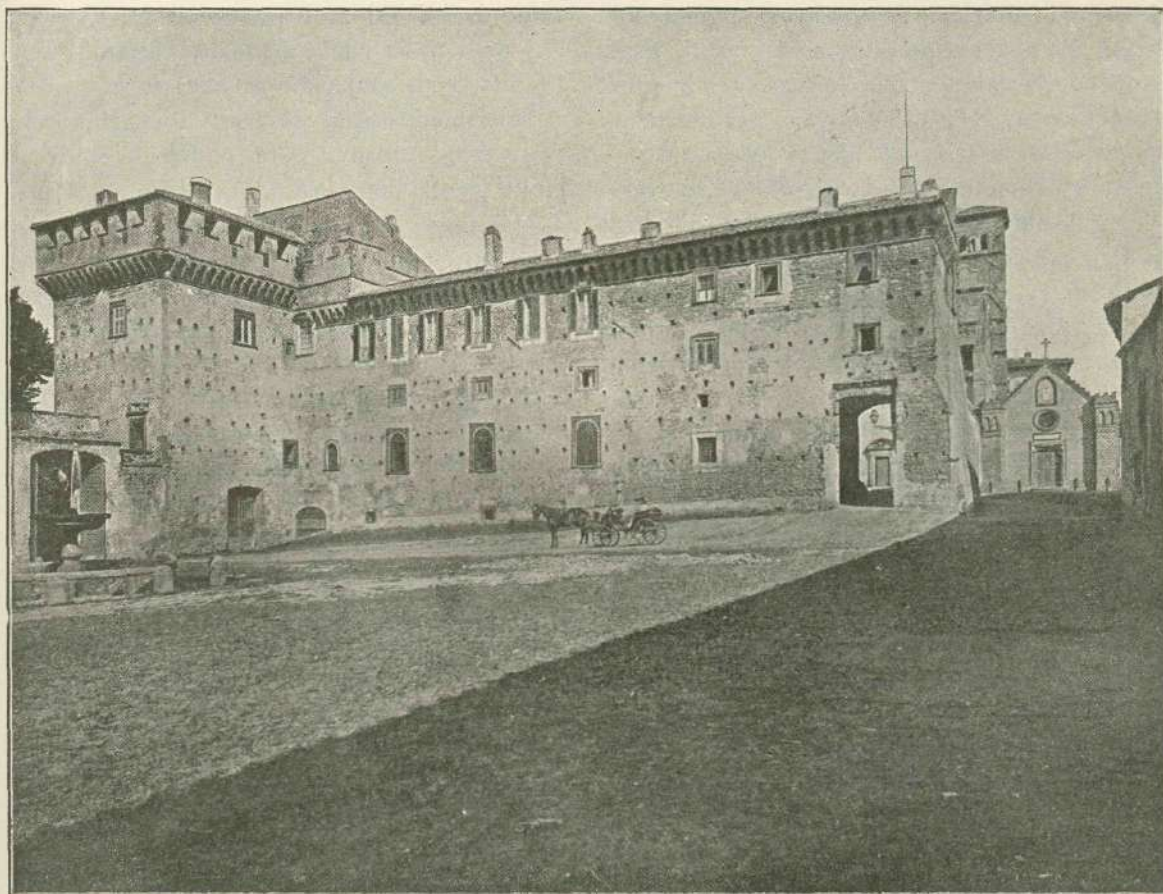
Izkušnja kaže, da tam, kjer se zbira mnogo ljudi, je mnogo več nevarnosti, da se izcimijo razpori, sovraštva ali celo vojne, nego tam, kjer se shaja malo glav. Okrog Rima pa je bilo vedno življenje prav živahno. Tujci so pritiskali od severa, včasih tudi od juga. Poleg tega pa so se domači knezi in baroni napadali drug drugega: vsak je hotel biti prvi in najmočnejši. Posledica temu so bile vedne vojske, vedna obleganja, neprestana poruševanja mest in trgov in samostanov v rimski okolici. Prav tako usodo je izkušal v srednjem veku tudi samostan bazilijancev v Grottaferrati. Leta 1241. je tu taboril nemški cesar Friderik II. Leta 1484. si je osvojila selo mogočna rodbina Colonna (lat. Columna, v grbu imajo namreč steber). To pa je dalo povod rodbini Orsini, da se

je jela potegovati za samostan. Krvavo orožje je slednjič odločilo bojno srečo Orsincem. A še bi ne bilo konca krvavim preprirom, da ni papež Inocencij VIII. izpremenil opatije v kardinalsko komendo, ter izročil slavnemu kardinalu Giulianu della Rovere, kasnejšemu papežu Juliju II. Le-ta je velel samostan dobro utrditi. Zvršil mu je to delo Meo del Caprina.

Dandanes je pač utrdba samostanskega zidovja brez pomena. Zato pa sedaj prekorračiva brez pomisleka starodavna stolpna vrata. Za starim zidovjem se nama odpira trojna zgradba: cerkev, samostan in opatova palača.

Najprej stopiva v cerkev!

Pri velikih vratih so na podbojih zgodovinsko znameniti okraski: grozdje in listje.

Grottaferrata: Grški samostan.

A še bolj zanimiv je napis nad vrati, katerega ni da bi prezrli. "Ἐξω γένεσθε τῆς μέθης τῶν ὑποκρίσεων! — zunaj pustite šum mislij! — — Zapomniva si te besede! Sedaj pa vstopiva!

Cerkev je zidana v tri ladije. Ko sem vstopil — moglo je biti okrog desete ure — našel sem nekaj pobožnih vernikov. Star menih z dolgo belo, častljivo brado, oblečen v mašno obleko grškega obreda, je služil sveto daritev. Bilo je že po zauživanju; od-

molil je še nekaj molitev, in bil je konec liturgije. Verniki so jeli zapuščati cerkev. Nekam čudno se mi je zdelo, ko sem bil priča grškemu bogoslužju v tem kraju. V srcu latinskega obreda — sem si mislil — pa kaj takega! Cerkev pač zna varovati vsakomur stare, postavno pridobljene pravice. I ljudstvu se to ne zdi čudno. Rado hodi k tej službi božji, ker jo opravljajo katoliški menihi.

Nimam namena, da bi opisaval posamne predmete, ki sem jih kje opazil. Kako tudi! Koliko stvari opazi vsak dan naše oko! Za hip ostanejo v spominu, potem pa izginejo brez sledu. Le to, kar je učinilo trajen vtisek name, bi rad predstavil svojemu čitatelju. Če me tudi danes vprašaš, kakšna je samostanska cerkev očetov bazilijancev v Grottaferrati, ne vedel bi ti povedati drugega, kakor da je snažna, da ima mnogo umetno izdelanih oltarjev, da jo krasi mnogo slik. Drugega posebnega bi ne znal naštet. Jedna kapela pa mi ostane vedno v spominu: kapelica sv. Nila. Ustanovnik samostana tu počiva. Ali bolj še ko njegov grob vplivajo na tujca umetne slike, ki jih je na stene vdahnil slavni *Domenichino*. Predmet jim je povzet večinoma iz življenja svetega Nila in sv. Jerneja, kasnejšega tamošnjega opata. Vse slike so polne življenja: zdi se ti, da se skoro pričnó med seboj pogovarjati. Glej! Tu na levici od oltarja: oče in mati sta privedla bolnega svojega jedinca v kapelico sv. Nila. Kar pride opat Jernej, vzame olja iz svetilnice pred čudodelno podobo Marijino, mladeniča mazili in — ozdravel je. Ta prizor je naslikan tako živo, da ti jame nehoté srce utripati za hrepenečega očeta, za skrbno mater, ki med upanjem in strahom komaj čakata, da se jima izpolni nada.

Še druge slike ni da bi pozabili. Kaže nam prizor, ko sta se srečala v Gaeti sv. Nil in cesar Oton III. Tedaj je cesar ljubeznivo ponudil svojo pomoč bogoslužnemu anahoretu, rekoč: „Zahtevaj od mene, moj oče, kar ti drago: vse ti dam radostno.“ Toda svetnik je odgovoril, položivši svojo roko na prsi cesarjeve: „Le jednega te prosim, misli na izveličanje svoje duše, zakaj četudi si cesar, moral boš vendarle umreti in odgovarjati za svoja dejanja.“

Domenichino se je zares vtopil v ta prizor. Vsakemu je dal dostojno spremstvo: s svetim Nilom nastopajo njegovi menihi s križem in kadilnico, cesarja pa obdaje četa vojakov, pešcev in konjikov in vsakovrstnih strežnikov. Med to spremstvo cesarjevo je podtaknil umetnik tri portrete: svoj (mladenič v zeleni

obleki), Guido Renijev in Guercinov. Portrete živečih ljudij so radi vprizarjali na svojih slikah umetniki. Prav to se godi še dandanes. Tudi pri nas — gori pod Grintovcem nekje — je umetnik ovekovečil sebe s tem, da se je naslikal kot — sv. Metoda.

Umetnik je naslikal ves prizor tako živo, tako natančno, da se kar čuti, kako trobivci z vso silo pihajo v glasbena pihala. Neki italijanski kritik se je izrazil: Si legge sul volto la infessione della cadenza.

Meni pa je padla tožnost v dušo, ko sem premišljeval, stoječ ob živahni freski, žalno usodo mladostnega cesarja Otona III. Poln nad, poln vzorov, poln najlepših upov je stopil na tla italijanska. Ako si je hotel pridobiti slave, kdo bi mu to zameril? Saj je želel biti junak, ki vpričó vsega sveta plemenito hrepeni in teži za lavorovim vencem. Žal, da ni dosegel ničesar. Kot 22 letni mladenič je izdahlil svojo dušo v gradu Paternu. Zvesti njegovi služabniki so si morali delati z mečem v roki pot, da so po mnogem trudu položili v domači zemlji k počitku truplo svojega gospodarja. Tudi nad to tožno gomilo bi bil smel zapeti naš pesnik:

Ena se tebi je želja spolnila,
V zemlji domači da truplo leži.

Gregorovius¹⁾ piše tako lepo o njem: „Podoba tega duhovitega, vedoželjnega, pobožnega, za vse vzvišeno navdušenega idealista stoji lepo in ganljivo v Panteonu nemškega naroda kot Faeton naše zgodovine, ki je mrtev obležal na produ Tibere. Divje pripovedi srednjega veka so ga obsipale s cvetjem, domovina ga je objokovala, pokopan je poleg Karola Velikega. Slavili so ga kot najlepšega cesarskega mladeniča in zvali ga svetno čudo: *mirabilia mundi*.“

Domenichino je bil velik umetnik: znal je slikati duševni stan; strasti in čustva so mu vstajala izpod čopiča in so še dandanes priče njegovega umetniškega navdihnjenja.

Da sem si ogledal tudi trg ali mesto — ne vem katero ime bi mu bolj pristojalo — je umevno. Ali povedati o njem ne vem drugega, kakor da ima široko cesto in poleg

¹⁾ Geschichte der Stadt Rom III. str. 523-524.

nje po obeh straneh precej daleč hiše, drugo poleg druge. Dvakrat na leto je v Grottaferrati „semenj“, namreč 25. sušca in 8. kimovca. Ta dneva se tam zbere iz rimske Kampanje malone vse, „kar leze ino grede“. Ker se vidi ob tej priliki mnogo ljudstva obojega spola v krasnih narodnih nošah, ki tod še niso zamrle, zato ta kraj obiskujejo prav radi tujci, zlasti slikarji. Tako se je napotil pred par leti tudi neki Nемеc iz Rima dne 24. sušca v Grottaferrato. Nesreča pa je hotela, da je jelo deževati tisto noč in je deževalo tudi še naslednji dan. Seveda je ljudstvo pri takem vremenu ostalo doma: torej nič tistih zanimivih, zdravih obrazov, niti slikovitih kril, jopičev in pokrival. Vse kakor vsak dan v Rimu na Campu dei Fiori. Prevaran in nevoljen se je vračal naš tujec popoldne z železnico iz Frascatov v večno mesto. Ko ga drugi dan tovariši v akademiji obsujejo z vprašanji, koliko in kakšnih spominov si je nabral včeraj na fieri v Grottaferrati, odvrne jim lakonično: „Samo to zavest sem prinesel s seboj, da je tam veliko mesto brez ulic, ali če hočete, vse selo ima jedno samo ulico.“

To zavest sem dobil tudi jaz, hodeč po dolgi cesti, obrobjeni po obeh straneh s hišami, ki se dotikajo druga druge. Ali tudi teh je bilo slednjič konec. Zopet me je viedla pot po prašni cesti.

Hudo je pripekalo solnce: bilo je že nad najstjo uro predpoldne. Bil sem nekako sredi pota proti domu. Kar zagledam pred seboj hišo, katerej je viselo nad vrati — znamenje. Preveč nevarno je bilo gledati s prašne ceste, kjer bi se človek skoro raztajal samih solnčnih žarkov, tje pred hišo v zeleno, senčno kolibo, na gosto obrastlo s samo zelenjadjo. Slast je zmagala. Kmalu sem bil v tihi gajbi, naročujoč kruha in vina. A zakaj to pripovedujem? Zgodilo se mi je, kar še nikdar poprej, da v gostilni ni bilo dobiti kruha. Pet minut oddaljena sosedna hiša je morala priti na pomoč. Ko sem domov prišedši pripovedoval to svojemu gospodarju, odgovarjal mi je: E, come si fa! C'e poverezza, poverezza

Njemu se ni zdelo čudno, da v gostilnici ni dobiti kruha; torej se mora to zgoditi večkrat in po mnogih hišah. Meni pa se je zdelo to čudno, zelo čudno; pri nas najdeš povsod po deželi če ne belega, vsaj ajdovega kruha.

Smilili so se mi ti ljudje

Uboštvo, veliko uboštvo vlada med njimi . . .

IX. Okrog Albanskega jezera.

O klare Augen ihr meines Latiums,
Du See von Nemi, du mein

Albanersee,

Wie lauter strahlet eure Seele
Sehnsucht und Liebe zu eurem
Himmel!

Jungfräulich hat die Mutter Natur
euch schon

Bekränzt mit nie verwelkendem
Blüthenreiz,

Die Dichter der Natur, die frohen
Vögel, sie jubeln schon euer
Brautlied. *W. Waiblinger.*

Vse življenje v albanskem pogorju, ves promet, vsa naravna krasota, vsa društvena živahnost se združuje okrog Albanskega in Nemskega jezera. Tod na okoli se šeta bogati Anglež, fini Francoz s svojim spremstvom, rimski patricij z družino in prijatelji. Tod ugledaš vinskega voznika, ki zaklada gostilničarje z dobro kapljico: vino di Castelli; tod opaziš prodajavko zelenjadi, ki ti ponuja za nameček še šopek svežih cvetlic — toda ne zastonj, vse za denar. Okrog Albanskega jezera se smučé poletni čas vsa haute-volée domačinov in tujcev.

Tako nekako mi je pripovedoval neki večer meseca mal. srpana l. 1891. moj skrbni gospodar Don Giuseppe, ko sva se hladila sedé pred župniščem v večernem vetru, ki je šumljal od morja sem. Naravno, da sem izrazil željo, kako rad bi si ogledal te zanimive kraje, tako krasne po naravni legi, tako živahne po mnogobrojni družbi.

„Uprav jutri je pravi čas za to“ — odvrne mi — „zakaj obljubil sem, da pridemo skupaj obiskat častite očete v P a l a z z o l i. Jaz pojdem nekoliko kasneje od doma, ker ne mislim iti okrog Albanskega jezera. Vi in pa bogoslovec Pio lahko gresta po daljšem

potu. Skrbita le to, da dojdeta točno do dvanajste ure. Očete ni da bi motili v njih redu in njih opravilih.“

„Ali, ali“ — izgovarjal sem se — „kaj pa porekó reverendi padri, ako priderem ob dvanajstih v samostan, jaz, nepoznan tujec?“

„Bodite brez skrbi! Io sono benefattore del convento (jaz sem samostanski dobrotnik). Naznanim vas poprej, bogoslovca pa itak poznajo. Torej brez bojazni, senza paura!“

Nisem vedel, kako naj tolmačim besede svojega gospodarja. Kasneje šele sem se uveril, kako lepa vzajemnost vlada okrog Rima med svetno in samostansko duhovščino. Čul sem nekaj lepih vzgledov, kako so duhovniki bili pripravljene odtrgati si od ust in zadnji košček kruha deliti z menihi, katere je sedanja vlada tako neusmiljeno oropala.

Načrt je bil torej gotov, in že sedaj povem: kar smo se dogovorili, smo tudi storili.

Drugo jutro je bilo solnčno in svetlo. Zato nama je kazalo peljati se s pošto po prašni cesti proti Frascatom. Na pol pota, pri Ponte Squarciarello, stopiva z voza in jo zavijeva na levo proti mestu *Marinu*. Cesta se vije med bogatimi vinogradi na desni in levi vedno višje. Ko dospeš na vrh, si tudi že v mestu.

Marino, nekdanji *Castromonium*, stoji precej visoko gori nad rimsko Kampanjo pred Albanskim jezerom. Prebivavec šteje 7000, ker ima zdrav zrak in plodovite vinograde v obližju.

Toda ne boj se, dragi čitatelj, ne bom nadaljeval v slogu Bädckerjevem. Rajši ti povem kar na kratko, kar mi je ostalo od tega mesta najbolj v spominu. Tri reči sem si najbolj zapomnil. Prva je ta, da vsaka druga hiša nosi na sebi grb rodbine Colonne (Columna). Na javnih spominikih, na cerkvah, celo na cestnih mejnikih, — povsodi „steber“, ki ga nosi v grbu omenjena rodbina. No, to je naravno. Colonnezi so za to mesto dosti žrtvovali; mnogo, premnogokrat so kri prelivali za ta utrjeni hribec. Že v srednjem

veku so si pridobili Marino in od takrat do danes so si jo morali braniti s krepko roko. Še sedaj je mesto lastnina družine Colonne. Drugo, kar je v mojem spominu nerazdružno sklenjeno s tem krajem, ga rujno vino, ki se tod toči. Že v Rimu sem slišal mnogo o tej gladko tekoči pijači. In res: vino bianco in vino rosso, oboje je jako nevarno zaradi svoje opojnosti. Tujec, ki ga ne pozna, utegnil bi si ž njim priklicati preživahno zgovornost. Tretjič ne pozabim nikdar perilnika, okrog katerega se zbirajo ob vsakem času marinske perice. Je pa zares prava krajevna posebnost ta perilnik. Mislite si mramornati vodnjak, iz katerega teče vjedno-mer voda v dolg kamenit žleb. Po obeh straneh žleba se postavijo perice in govoreč in smejoč se opravljajo svoj posel, ne meneč se za to, kdo ali koliko ljudij gre mimo njih po cesti. Bilo jih je izvestno nad trideset pri vodnjaku, ko sva šla s tovarišem mimo: marljivo so opravljale svoje delo ob glasnem žuborenju. Za poletno vročino se niso dosti zmenile, dasi je vodnjak solncu od vseh strani odprt. Ne — tolike pridnosti nisem našel nikjer v Italiji.

„Pot je še dolga, le urno naprej! Solnce nama ne bo škodilo, zakaj hodila bodeva odslej izvečine le po senci.“

Tako me je bodril in tolažil mladi Pio, ko sem jel tožiti o vedno hujši vročini. In res, onstran mesta zavijeva nekoliko v stran naravnost v gozd, ki se imenuje „Parco di Colonna“. Še jeden pogled na mesto! Zidano je od te strani na skalovje iz peperina. Sedaj šele se prav pozna, da stoji visoko gori nad Kampanjo. Prav zato pa ima tudi dosti čistega zraka za svoje prebivavce. Tujcev najdeš tu razmerno najmanj, dasi ima vsak sence v izobilju. Zakaj ne marajo sem prihajati, nisem mogel zvedeti.

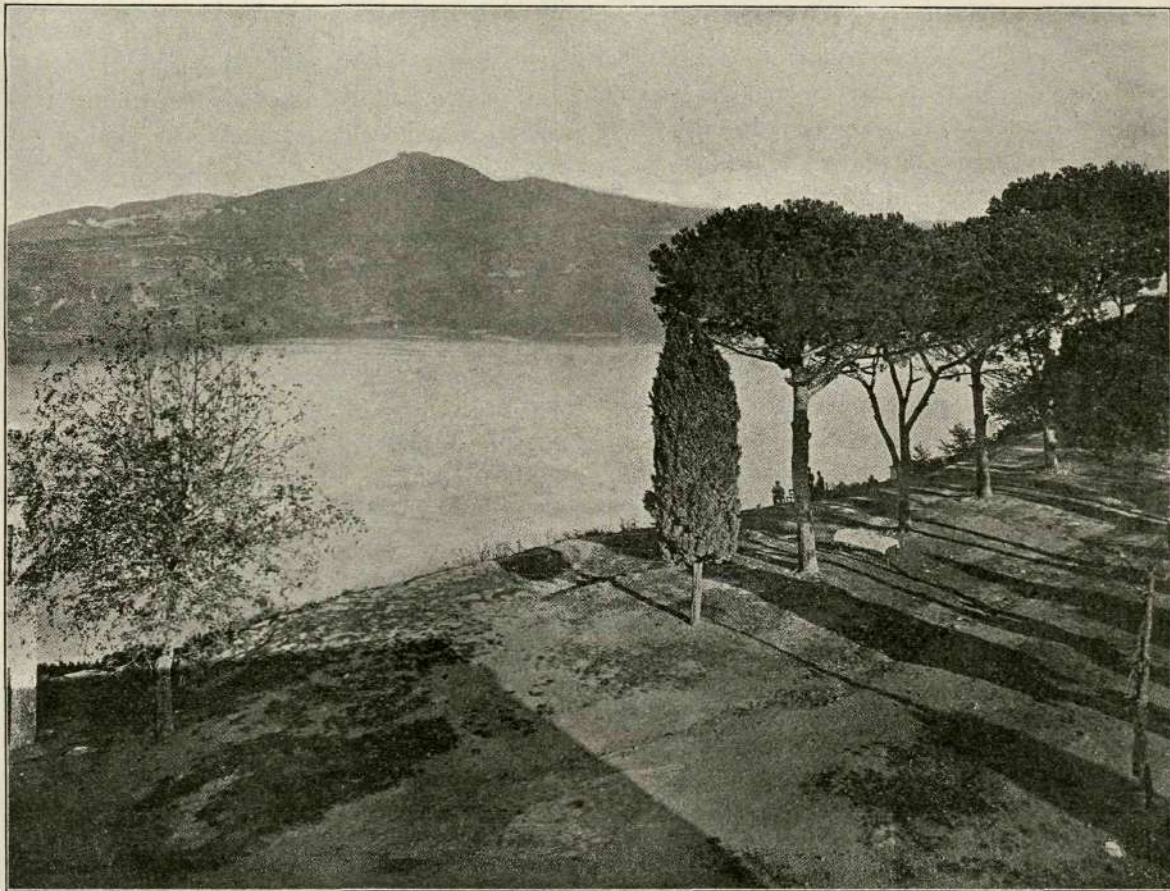
Vedno bolj se gosti gozd pred nama. Ustaviva korak, da bi lahko dihala vase prijetni hlad senčnega vzduha.

„Eccoci“ — prične iznova prijazni sprem-ljevalec, — „zopet sva na klasičnih tleh. Evo vam loga (lucus) nekdanje boginje latinske zaveze: Ferentine (Venere). Tu so

imevali zavezniki svoje zборе, tu so častili svojo boginjo s slavnostnimi obhodi, z žrtvami in — nasladnostjo. Ali —“

Gotovo bi bil razvijal še nadalje svojo vednost na polju starega klasicizma, da nisem radostno vzkliknil, ugledavši pred seboj *Albansko jezero*, kakor je dolgo in široko.

Zares, ne imenuje se zaman najlepše vulkansko jezero v Italiji. Neka skrivnostna sila leži nad to mirno, kristalno svetlo vodó, v kateri se zrcali južno, vedno višnjevo nebo. Globoko doli pod nami je gladina jezerska, okrog in okrog obrobljena z gostim, temnim zelenjem raznega drevja in grmičevja: hrastje in oljke, vinska trta in kostanj ob-

Albansko jezero. (Pogled s Castel Gandolfo.)

raščajo te strme bregove. Kakor naravni amfiteater je to jezero, nad njim pa se vzdiguje vrsta za vrsto ozkih potov, po katerih se zibljejo letoviščarji, občudujoč krasni okvir te vodene arene.

Postala sva, gledala in občudovala.

Kdaj je pač nehal bruhati vulkan iz te votline? V prazgodovinskih časih je bilo tu že jezero, ki je dandanes tri in pol kilometra dolgo, dva široko in 160 metrov globoko. Na dnu ima močne vrelece; zato je

neobhodno potreben velikanski emisár (vodotoč), po katerem odteka voda v rimsko Kampanjo. Livij pripoveduje, da so zgradili emisár Rimljani za vojne z Vejani. Oblegali so namreč mesto Veji, kar jame nenadoma voda v Albanskem jezeru silovito kipeti. Ako je ne odtočijo, bilo se je bati, da poplavi ves Lacij z okolico. Rimljani torej pošljejo poslancev v Delfi, da bi zvedeli voljo Apolonovo. Odgovorilo se jim je, da si ne morejo poprej osvojiti mesta, dokler ne od-

točijo umetno vode iz Albanskega jezera. Takoj se poprimejo dela: del vojske je kopal in gradil prekop, drugi so pa čakali pred mestom. V enem letu so prekopali goro in zgradili vodotoč, šest čevljev visok, štiri širok in 120 metrov dolg. Še danes, po več ko 2000 letih, je dobro ohranjeno to zidovje in popolnoma ustreza svojemu namenu.

„Ker sva že tukaj, ogledajva si ta vodotoč!“ — rečem spremniku.

„Ne pojde tako iz lahka“ — mi odvrne. „Treba, da si poiščeva čuvaja, ki stanuje gori v Castel Gandolfo. Počakajte tu! Če je doma, privedem vam ga hitro. Potem nama razkaže vse znamenitosti.“

Sreča nama je bila mila. Komaj preide pet minut, že se vrne Pio s čuvajem in z dvema Američanoma, ki sta ga naprosila, naj jima pokaže emisár. Iztaknila sta v svojem Bädckerju to znamenitost Albanskega jezera. Videti sta jo hotela. Saj to je sploh znano, da Anglež ne odjenja od tega, kar je sklenil; naj bi bilo treba čakati tudi več dnij, brezdvomno bi bila čakala. A danes ni bilo treba.

Pot je strma, a čim bolj speš v dolino, tem bolj na gosto obrastel je breg z brestom in vrbo. V četrte ure smo bili na kraju, kjer je zatvornica za vodo.

Ko zreš pred seboj te velikanske kvadrovce, ki so pri vhodu zloženi v trdno celoto, pač ne veš, kaj bi bolj občudoval, ali podjetnost nekdanjih Rimljanov, ki se ni strašila nobene še tolike zapreke, ali pa bistroumnost rimskega vojvode Kamila, ki je znal tolažiti in zadržavati svojo bojaželjno vojsko toliko časa, da je prišel pravi trenutek in je izlahka premagal trdovratne Vejane.

Ako dobro posežeš v žep, pokaže ti „custode“ tudi, kako hitro voda teče po vodotoču. Na deščico prilepi svečico, jo prižge in postavi na vodo. Hitro splava po strugi, kažoč trdno zidanje rova in močni tok vode, ki se onstran griča izteka v Kampanja in ondi blagonosno namaka bližnja polja, slednjič pa se izgubi v Tiberi.

Ko sva se vračala po strmi poti navzgor, opomnil sem spremljevalcu, da se mi zdi

čudno, kako da se ljudje tako malo vozijo po jezeru, ki ima vendar čisto vodo, prav kakor planinska jezera.

„Poglejte še jedenkrat navzdol“ — mi odvrne — „in takoj spoznate vzrok.“

Ozrl sem se po jezeru, in tedaj mi je bilo jasno, zakaj ne mara hoditi gospôda v to globel. Ko stoji človek tik vode, zdi se mu, da je padel v propad, iz katerega bi se rad čim najhitreje izkopal. Vozijo se pač po jezeru posebni prijatelji veslanja in ribiči, ali tolike živahnosti niti približno ne najdeš tu poletni čas, kakor po naših jezerih.

„Sploh pa“ — dostavi mi še tovariš — „je Albansko jezero jako hudobno: nenavadno mnogo človeških žrtev zahteva. Saj ste čitali lansko leto o onej mladenki, ki je našla tod prezgodnjo smrt v valovih.“

Spomnil sem se, da sem čital v nekem časniku o deklici, ki je, bivajoč v Albanu v letovišču, šla neko jutro veslat po jezeru. Proti večeru pa so jo našli blizu kraja in blizu čolna v bičju — mrtvo. In kako so časniki to nesrečo razpletli na dolgo in široko! Kako so jej podtikali razne najpodlejše motivacije! Pomiloval sem prav iskreno dekličine stariše, ki so morali poleg bridke žalosti prenašati še obrekovanje nesrečne hčerke... A kaj vse ne napiše brezsrčni židovski časnikar za — denar?...

Približala sva se selu, ki je zgrajeno vrh jezera. Imenuje se Castel Gandolfo. Blizu 2000 prebivalcev ima, ki pa naju čisto nič ne brigajo. Le jedno poslopje bi si bila rada ogledala: papeževo letovišče.

„Ne bodo vam dovolili, kajti od vsakogar zahtevajo „permesso“ iz Rima.“

Tako me je strašil tovariš. Toda Pio je menil, vratar pa je ukrenil — drugače. Ko stopiva preko velikih vrat, predstavi se nama mož v črni obleki, srednje starosti, prijaznega lica in gostih, kratkih, črnih brk. Zahteval je „permesso“ iz Rima. Tedaj pa pogumno povzamem besedo, navedem raznih razlogov, zakaj si nisem izprosil v Rimu pravočasno dovoljenja, da si svobodno ogledam ta grad. Ne vem, kaj je bolj vpli-

valo na moža, ali moji razlogi, ali „lira“, katero sem mu ob odločilnem trenutju stisnil v roko: velika, v prvo nadstropje vodeča vrata so se nama odprla, in vso palačo sva si ogledala.

Papežev grad v Castel Gandolfo je z vatikansko palačo v Rimu vred „eksteritorijalen“ t. j. ne spada pod laško vlado, ampak je popolna last ključev sv. Petra. Stavba, če jo pogledaš od zunaj, ne kaže prav nič posebnega. Prav tako tudi notranji prostori niso kdo vé kako izredno lepo opravljeni. Nasprotno: neka preprostost jih diči. Še najbolj sta mi ugajali dve sobi, v katerih je stanoval državni tajnik Antonelli. Dohajal je namreč s papežem Pijem IX. vsako leto sem v „villeggiatura“ (letovišče). Sobi sta opravljeni popolnoma po kitajsko. Ne vem več, kdo je pokojnemu kardinalu poklonil to opravo; to pa mi je še dobro v spominu, da se loči od vseh drugih sob. Porcelanaste podobe in okraski, umetno izrezani stoli in neke posebne vrste zavese, kajpada bogato z barvami nakičene, dajejo vsej opravi do cela kitajski izraz.

Mimo vseh drugih znamenitostij v gradu pa je najlepši — razgled s terase. Odtod se krasno vidi Albansko jezero globoko doli pod gradom, in vsega lahko premeriš z jednim samim pogledom. Vidi pa se tudi po Laciju tje do morja. Preko nebrojnih razvalin ti slednjič počije oko na večnem mestu, ki kakor oaza v puščavi izmed raznih podrtij v Kampanji kvišku dviga svoje pozlačene stolpe in stolpiče, bujno barvane kupole in vitke obeliske. Ni čuda, da je toli prijazen kraj in nenavadno sveži zrak za papežem privabil mnogo rimskih optimatov, da so si tod pozidali letovišča, ki jih pohajajo v največji poletni vročini. Papeža od l. 1870 ni bilo več tukaj. Le grajski upravitelj z nekaterimi služabniki tu stanuje. Škoda, velika škoda, da papež nima prilike, da bi prebival v tem krasnem kraju vsaj tačas, ko je v Rimu vročina zares neznosna.

V starih rimskih časih je bil ta kraj del cesarske vile pri Albanu. Stoprav v 12. stoletju so pozidali tu plemiči „Gandolfi“ svoji

viteški stolp (turris Gandulforum). Koncem 13. stoletja si ga je osvojila rodbina Savelli, ki ga je pozneje večkrat zopet izgubila, pa vselej iznova pridobila. A naposled so povzročili dolgovi, da je prišel na grad nov gospodar: l. 1596. je kupila papeževa komora mesto za 150.000 škudov. Zlasti je Urban VIII. cenil ta kraj, ker si je bolehen tu zopet utrdil zdravje. On je dal sezidati grad; tudi sicer še po mestu danes opažaš spomine njegove darežljivosti.

Ljubezniv kraj — ta Castel Gandolfo! A treba se je bilo ločiti. Grajski vratar naju je spremil po svoji šegi do velikih vrat, in hajd, naprej! zakaj obljubila sva, da prideva do poldne za svojim „kučegazdo“. Komaj dve uri še časa, pešpoti pa poldrugo uro.

Lepa, bela, široka cesta, po obeh straneh obsajena s senčnimi, košatimi kostanji, veže Castel Gandolfo z Albano. Ker se vije vrh jezera, zato jo imenujejo „Galleria di sopra“. Prej nego sva mislila, sva bila v mestu.

Mesto Albano štejejo rimski okoličanje za najbolj zdravo med vsemi seli albanskega pogorja. Tu — menijo — nikdar po letu ne nadleguje ljudij „malaria“. In morda je prav to vzrok, da se je prebivalstvo tekom časa tod tako namnožilo. Dandanes štejejo sedem tisoč stanovnikov, dasi meni in morda še komu drugemu, ki je tam bil, Marino in Castel Gandolfo in celo Frascati bolj ugajajo, bodisi gledé na lego ali gledé na čisti zrak. V Albano se zbira in združuje poletne dni domača in tuja bogatija. Odtod se lahko prirejajo izleti na vse strani in pa — kar tudi nekaj pomeni — kvišku ni treba lesti: pripelješ se z železnico ali po široki, gladki cesti iz Rima. In to pri rimski gospôdi, ki je le vajena posedati po vozovih, mnogo velja.

Nisva se dolgo mudila v mestu. Le mimogredé sva si je ogledala. Živahnost velika, zlasti na sadnem trgu in pri vodnjaku, tujcev dosti in zato tudi dosti — krčem. Ali srečno sva ušla vabečim natakarnjem na „gorenjo galerijo“, odkoder vodi ozka, senčnata steza nadalje okrog albanskega jezera naravnost tje, kamor sva se bila namenila s tovarišem.

Z vrha mesta se ozrem še jedenkrat nazaj. Na rebri brega za jezerom je pozidano mesto. Snažno je bolj ko vsako drugo v okolici, in za senco tudi skrbé mestni očetje. Nekdanje slave tega kraja pa več ne opaža radovedno oko. Vse je izpremenilo, prezidalo, predrugačilo časa kolo. Nikjer ne najdeš sledú, da je bilo to mesto kdaj last Pompejeva. Nikjer več ne zazreš znakov, ki bi ti kazali, da so se tod hladili in senčili po letu rimski cesarji; jedina zgodovina nam še priča, da je bilo vse mesto nekdanj jedna sama cesarska vila: Albanum Caesaris. Koliko je storil cesar Domicijan za ta kraj! Priredil je tu celó pretorijanski tabor. Vse umetne nasade, senčne gaje, vse kipe in okraske po vrtovih, vse je strl časa zob. Prav poješ Petrarca:

Selve, sassi, campagne, fiumi e poggi,
Quant' è creato, vince e cangia il tempo.

Nad mestom in nad jezerom imajo kapucini samostan z dolgim vrtom. Pred samostanom pa vodi pot dalje po gozdu okrog jezera. Lepa pot je to: tiha in hladna, prav za poletni čas. In vredno je to, da se omenja. Po solncu hoditi o poldnevni vročini ni varno. Zlasti Italijan si desetkrat premisli, predno jo krene kam dalje po solnčni poti. A tudi naju je do dobra razpotila pešhoja; prav oddahnila sva se, ugledavši pred seboj veliko poslopje, kipeče kar naravnost navpik iz Albanskega jezera. To je frančiškanski samostan Palazzuola. Zidovje s cerkvijo je staro Bog ve koliko stoletij. Čudom pa sem se začudil, ko mi pové tovariš, da so očetje pod zaščitjem portugalske vlade. Nisem mogel zvedeti, od kod to in zakaj. Ne bom opisoval, kako so naju sprejeli, kako se nama je godilo čez poldne, ker je znano, da pri sinovih sv. Frančiška je gostoljubnost njih očeta doma. Dostavim le, da naju je Don Giuseppe že težko pričakoval in da je mene tujca dostojno predstavil očetu gvardijanu. Zvedela sva šele sedaj, da so imeli v samostanski cerkvi zjutraj znamenito slavnost: sinko nekega imovitega meščana v Marínu je prejel prvokrat sveto obhajilo. To je bil praznik za vso družino. Oče in sin sta bila

z nami pri obedu. Uveril sem se, kako je italijansko ljudstvo tesno združeno in zvezano s svojimi duhovnimi voditelji: tako pri srčno, pa domače — senza complimenti — smo občevali drug z drugim, kakor da smo vzrastli vsi pod jedno streho.

Poleg samostana prav nad jezerom se razprostira vrt, v katerem je mnogo stoletnih košatih cipres in platan.

„In zopet“ — mi je opomnil tovariš — „sva na klasičnih tleh: tu je stalo nekdanje mesto Albalonga.“

Koliko spominov!

„Iz česa pa sklemate?“ vprašam dvomljivo.

„Iz zgodovine Livijeve. Pripoveduje namreč, da je stalo mesto ‚inter lacum et montem‘. Drugi iščejo sicer mesto više gori v bregu nad samostanom. Ali zakaj ne bi se bilo mesto pričelo takoj pri jezeru? Razprostiralo pa se je izvestno više gori, kjer mu krije danes razvaline košato grmičevje.“

Ostali smo na vrtu do solnčnega zahoda. Hladni vetrič, ki veje od jezera sem, tik pod teboj kristalnoočista voda, krasen razgled proti oni strani, odkoder se ti smeji prijazni Castel Gandolfo — vse to te očara in omami, da le iztežka zapuščaš ta raj albanskega pogorja.

Od samostana Palazzuola je izpočetka po gozdu slabo izhojena steza, s katere kmalu prideš na cesto, ki vodi iz Albana proti Rocca di Papa. Polagoma se vije kvišku. Ko si že blizu mesteca, ugledaš pred seboj na desni majhno, bolj kapeli ko cerkvi podobno svetišče. To je znamenita „Madonna del Tufo“, katero sem že jedenkrat omenil. Pravijo, da se je nekoč privalila z „Monte Cavo“ debela skala na ta kraj; tu se je razpolovila in obstala. Pobožni prebivavci pa so ugledali v razbiti skali prekrasno podobno Matere Božje ter njej na čast sezidali to cerkvico. Mnogo spominikov kaže, da so se prejšnji čas ljudje zaupno bližali temu kraju. To zaupanje se je ohranilo do najnovejšega časa. Zjutraj in zvečer se zbira tu mnogo pobožnih vernikov. Kdo pa bolj živahno in bolj vneto časti Madonno od Italijana?

Večer je že objel trudno zemljo, ko smo se bližali temu kraju. Kar se začuje glasno petje — Dante bi rekel:

Una melodia dolce correva
Per l'aer luminoso . . . —

glasno petje tod navzočih vernikov. Peli so dobro znano, preprosto Marijino pesem. In s kolikim ognjem! Naposled, predno so se

razšli, zakličejo še vsi jednoglasno: Evviva Maria! Evviva! . . .

Ta klic mi je odmeval v srcu še kasno v noč, ko je potihnilo večerno vrvenje in drvenje po mestu . . .

Ali je pobožen, iz srca pobožen ta narod!

(Konec.)

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

Lassalle je sovražil Avstrijo, ki mu je „omiki najsovražnejši državni pojem, ki ga pozna Evropa“. „Zamorca bi rad poznal, ki bi se poleg Avstrije belo ne svetil.“ Avstrija mu je „reakcijsko načelo“, najsovražnejši sovražnik vseh svobodnih mislij. Hujša mu je avstrijska vlada nego francoska, ker ta vendar „ni sklenila rimskega konkordata“.

Motil bi se pa, kdor bi sodil, da je vodilo Lassallea pri tem sovraštvu samo revolucijsko-svobodnjaško prepričanje. Glavni politiški cilj mu je bila velika zedinjena Nemčija. Velikonemške težnje, ki v naših dneh zopet krepko dvigajo glavo, so mu polnile um in srce. S Karolom Rodbertus-Jagetzow-om sta se v pismih razgovarjala, kako bo Nemčija dobila v svojo last turške pokrajine. Znamenito je za nas, da je bil tudi Rodbertus-Jagetzow komuniški teoretik, in da ne manjka učenjakov, ki Marxu naravnost očitajo, da je svoje nauke povzel iz njegovih spisov. Komunizem ga pa ni zaviral, da ne bi gojil veliko - nemških mislij. V nekem listu piše Lassalleu: „Nadejam se, da še doživim, ko bo pripadla turška dedščina Nemčiji in ko bodo nemški vojaki ali delavski polki stali ob Bosporu.“

Lassalle mu je odgovoril: „Kolikokrat sem jaz ravno to misel zastopaj zastopal pri svojih najboljših prijateljih, ki so me zato imenovali sanjača!“¹⁾

¹⁾ Ad. Wagner, Briefe von Ferdinand Lassalle an Carl Rodbertus-Jagetzow. (List 8. vel. travna 1863.)

Za zedinjeno Nemčijo se je Lassalle na vso moč trudil. L. 1860. je izdal „Demokratische Studien“, ki jih je pozneje priobčil z naslovom „Fichte's politisches Vermächtnis und die neueste Gegenwart“. V tem spisu razlaga, kako je mogoče zjediniti Nemce v krepki republiki. Kdor ga prebere, mu ni mogoče dvomiti o njegovem strastnem in skrajno oholem nemškem mišljenju.

Ravno tistega l. 1860. se je Lassalle zapletel v neko ljubezensko spletko. V tem oziru je bil vreden častivec Ulrika Huttena. Pohotnost mu je nakopala že preje hudo bolczen, ki ga je mučila do smrti, da je bil torej tudi v tem podoben Huttenu. Imenovanega leta se je seznanil z mlado Rusinjo Zofijo Solucevno. Hotel jo je imeti za ženo. Tega bi ne omenjali, saj imamo tacih zaljubljenih dogodkov v Lassalleovem življenju vse polno, ko ne bi ravno ta spletko kazala njegovega oholega in častihlepnega značaja. V svojem pismu, kjer ji tolmači svojo ljubezen, piše o sebi, da se zavoljo njega skoraj vsa družba deli v dve stranki. Jeden del meščanstva in ljudstva spoštuje, ljubi in celo ne redko časti Lassallea. Za te je on „mož največjega genija, skoraj nadčloveškega značaja, o katerem pričakujejo največja dela“. Drugi del, aristokracija in večji del meščanstva, se ga boji bolj kot kogarkoli in ga zato nepopisno sovraži. Če ga Zofija vzame, ji aristokraška družba tega ne bo odpustila; na drugi strani ji pa nebrojno ženskih ne bo odpustilo, da jo je tak

V albanskih gorah.

(Potopisni spomini iz rimske okolice. — Po svojem dnevniku priredil *dr. A. Karlin.*)

(Konec.)

X. Na ljudski veselici v Genzanu.

Kar ti oko najdalje plava,
vse jasno, krasno, vse svetlo . . .

S. Gregorčič.

V nedeljo bilo je po leti
prijazni čas popoldne —

tako bi moral po pravici in resnici začeti to poglavje z našim Levstikom. A nadaljevati bi ž njim ne mogel: pesnik opeva „malo življenje“ na kmetih, mene pa je gnalo med družbo, na velikansko ljudsko veselico, ki se je imela začeti na javnem trgu v mestu Genzanu.

Po vsi okolici so se razdajala že teden prej vabila. V nedeljo pa so bili prilepljeni na vseh vogalih velikanski plakati v kričečih barvah: oggi festa a Genzano. Povedalo se je tudi, da se bo slavnost godila na korist domači občini, da si tem lože nabavi novo — brizgalnico. Kdor le količkaj pozna silnost italijanske agitacije, misliti si je moral, da se snide na tisoče ljudstva. Nadejati pa se je bilo tembolj mnogobrojnega obiska, ker Italijani pri narodnih veselich ne delajo tolike razlike med razumniki in med preprostim meščanstvom: ob takih prilikah se vse veseli, vsak po svoje, vsem sveti radost po obrazu.

To ljudsko veselico sem si želel ogledati, ne toliko da bi se ondi zabaval, ampak da vidim, kako se italijanski narod kratkocasi pri narodnih veselich. Spremljal me je zopet na tem izletu rade volje moj — in upam, da tudi že čitateljev — prijatelj Pio. Da ne bi prišla tje preveč utrujena in prepotena (Genzano je oddaljeno dobro uro od mesta Albano in dve uri od Rocca di Papa), najela sva si voziček. Ob šestih zvečer sva se odpeljala.

Mesto Genzano je lepo položeno na strmi zapadni breg Nemskega jezera. Nekaj

nad 3000 prebivalcev broji. Pečajo se z vinarstvom, sadjarstvom — —

„Vi ste kakor živi Bädcker“, pretrgam tovariša.

„Dobro, povem vam torej vse na kratko. V Genzanu so zanimive le tri reči: 1. prekrasna lega mesta nad Nemskim jezerom, 2. priznано dobro vino, kar ste gotovo videli nabito na mnogih krčmah v Rimu, in 3. slavnoznan procesija ob osmini svetega Rešnjega Telesa. Nazivljejo jo „l' infiorata di Genzano“. In po pravici zasluži to ime. Po vsej cesti, kjer se vije sprevod, nasujejo cvetja jednake barve: iz ceste nastane cvetlična preproga. Povrhu pa napnó v raznih oblikah in različnih bojah novih cvetic. Zdi se ti, da imaš pred seboj neki naravni mozaik, ki tvori razne podobe: zvezde, grbe, imenske črke itd. A to še ni vse. Ne le ceste, tudi hiše, javne trge, vodnjake in javne spominike odičijo z zelenjem, cvetjem in dragocenimi preprogami. Izkratka: ob tem sprevodu se pokaže ona naravna nadarjenost Italijanov za slikovito uprizarjanje, za bujni nakit mesta in navdušenost za slovesno obhajanje službe božje. In kakor je sploh v Italiji cerkveno življenje tesno združeno s socialnim, tako se pokaže tudi ob tej procesiji: popoldne se razvije prava pravcata ljudska veselica, zvečer pa se nažigajo čaroviti umetalni ognji. To je vse, kar sem hotel povedati.“

„Škoda, da nimam prilike prisostvovati temu veličastnemu sprevodu.“

„Kar se dostaje veselice popoldne“, mi opomni, „bodete videli danes vse tako, kakor bi prišli na procesijo. Kajpada sprevod je kaj posebnega. A v Genzanu so ljudske veselice izredno živahne. I današnjega večera vam ne bo žal.“

Prispela sva v mesto. Raz mnoge hiše so vihrale zastave in zastavice z belim križem

v sredi. Ljudstva se je nagromadilo že mnogo obojega spola, preprostega v krasnih narodnih nošah, z debelimi, zlatimi uhani v ušesih, in civilnega. Vse je bilo opravljeno nekako praznično. Glavni trg je bil ves v zastavah. Sredi so postavili dve tribuni: na jedni je bila godba, druga pa je bila odločena imenitnejšim gostom. Med obema pa so zgradili stolpič za tombolo. Bil je tako visok, da se je videl po celem trgu. Na treh straneh so bile položene deščice z vsemi devetdesetimi številkami druga poleg druge. Zvečer so ta stolpič razsvetlili, in ko se je pričela tombola, odkrivali so na vsaki strani številko za številko, kakor je katera prišla na vrsto. Ker so bile številke prozorne, posvetila se je vsaka, ko ji je odvil dotični služabnik deščico, ki jo je poprej pokrivala. Okrog tega „slavnostnega“ prostora je bilo lepo razvrščenih na stotine stolov, gostom odločenih. Že sem si hotel zagotoviti svoj prostor, kar mi tovariš ubrani, češ, to bo deva za denar vedno lahko dobila. Boljše bo — mi pripomni —, da si ogledava različne skupine navzočih gostov.

Jela sva se prerivati skozi splošno gručo. Ne da bi dejal, da je bilo vse natlačeno, le na nekaterih krajih se je svet tako zagostil, da sva se le počasi mogla zmuzniti preko goste množice. In pa to vpitje! Tu je razgrajal časnikar, kličoč kakor za stavo, katere razne časopise „da oggi“ (od danes) ima naprodaj. Po pet ali še več imen zaporedoma je zaklical, malo postal, in zopet je šlo iznova. Drugi je zopet prodajal sladkarije, tretji oranže, četrti je vabil na izvrstno limonado, peti je ponujal penečo se nasladno vodo: acqua gazzosa . . . Še drugi je ponujal sladoled, pekovski fantič je glasno priporočal svojo nasladno pekarijo . . . itd.: krika in vika čez mero dosti. Med tem je kajpada igrala godba, in kadarkoli je nehala svirati, ploskali so ji živahno okrog stoječi.

Ob hišah po obeh straneh so se utaborili „vinski bratje“, a ne sami: Italijan ne privoščil le sebi, ampak tudi svoji boljši zakonski polovici in svojim otrokom. Na vsaki

mizi skoro opaziš na krožniku lepo razrezano slanino; prinesli so jo od doma. Posebej v lični skledici imajo led. Pri vsakem kozarcu vina se pridene košček ledu, ki razhladi vino ter mu vzame vsaj nekoliko tiste opojnosti, ki je posebno svojstvo genzanskih vin. Zato ti ne bi svetoval, da bi ga pil po meri našega dolenjskega „cvička“.

Med vsemi temi slavnostnimi gosti pa, ki so si zagotovili svoj prostor, se šeta, ali bolje rečeno, gnete v raznih skupinah mnogo in mnogo domačinov in tujcev, ki si ogledujejo in seveda tudi kritikujejo navzoče občinstvo. Sem in tje se srečajo domači, malo pomenijo, pošalijo in zopet se razstanejo. Vendar, kdor bi hotel iskati kakega znanca v tej gneči, našel bi ga težko.

Polagoma je večerni mrak prevzela nočna temota. A to nas kar nič ne moti. Velikanskih svetilnic so pripravili in obesili po raznih mestnih oglih, po hišah, po oknih, rekel bi povsodi, tako da se očesu kar nič ne toži po dnevu, tem manj, čim prijetnejši je večerni hlad.

„Kaj pa tam-le tako ploskanje in sviranje na razna glasbila? Če se ne motim, zveni tudi tamburin. Kaj menite?“

„To bo nekaj zanimivega za vas, ki se zanimate za naše narodno življenje.“

Pio me je potegnil za seboj, in kmalu sva stala v krogu mnogih gledavcev obojega spola. Zvesto so zasledovali z očmi in jezikom mladeniča in mladenko, ki sta v sredi te skupine na neki poseben način rajala ob brenkanju strun. Fant je imel v roki kitaro, jo sedaj pa sedaj dvignil, dvignil celó nad glavo visoko, sviral ž njo in dajal takt, po katerem se je gracijozno vil sem in tje in okrog dekleta, ne da bi se je kdaj dotaknil.

„Kaj je to?“ vprašam.

„To je ‚saltarello‘, naš narodni ples.“

Gledal sem dalje. Zdelo se mi je, da se razvija pred menoj preprosta ljubavna spletko: mladenič hrepeni po mladenki, ona pa se mu kaže sedaj nekoliko prijazno, a skoro zopet mrzlo, šegavo, nagajivo, ljubosumno . . . Vse to izražata z raznimi pantomimskimi

gestami na obrazu in z rokami in s hitrejšim ali bolj počasnim rajanjem. Devojka ima v rokah tamburin in sviraje nanj ga prijetno suče v roki, ga dvigne na glavo, dene zopet pod pazduho: vse to je neki naravni izraz čustev, prodirajočih iz srca. Med gledavci sem opazil dva, ki sta svirala na mandolini, tretji pa na harmoniko. Vsi drugi so glasno pritrjevali živahnemu pokretu rajajočega para, zlasti ko je mladenka zopet izvedla mladeniča v burnem vrtenju na drugo stran pozorišča in ga s prijaznim pogledom in kimanjem glave vabila za seboj.

„A kje se naučé tega plesa?“

„Nikjer, to se improvizuje in je znak jasno opazujočega, rahlo čutečega naroda. Ta ‚saltarello‘ se pleše, boljše ali slabše, vpričo vsega ljudstva malone vsak praznik na večer.“

Oddaljila sva se nekoliko od skupine. Tedaj zastavim iznova:

„Kaj pa pravi k temu ‚theologia moralis‘?“

Takega vprašanja bržčas ni pričakoval tovariš. Obraz je v hipu pokazal neko osuplost. Za odgovor ni bil v zadregi, a spoznal sem ob tej priliki zopet, da ni nikomur všeč, ako bi kak tujec hotel le sumničiti njegov narod.

„Stvar je sama po sebi indiferentna, in reči moram, da nima slabih posledic, ker se ji vzame prilika, da bi škodovala moralno. Kaj nedostojnega se ne godi na javnem trgu. Sicer so pa naši očetje in matere paznih očij . . .“

„Pri nas tudi, a vendar . . .“

„Vem, kaj hočete reči. Pri nas je stvar taka. Ko se zasveti v srcu mladeniča ali mladenke ono čustvo, kateremu pravimo ljubezen, tedaj ta iskra hitro švigne v oči drugim ljudem. Zlasti so naše matere v tem pogledu jasnega uma. Mati pové očetu, nato se določi, ali stvar kaže ali ne, in potem se na mladi svet bistro pazi. ‚Far l' amore‘ se pravi pri nas toliko, kot zaročen biti. Ljubie za kratek čas v našem pogorju ne poznamo. Vsako zaljubljeno dekle je že ‚promessa sposa‘, in ne bom tajil, da se moje rojakinje rade in zgodaj možé.“

Še vedno sta se vrtela drug poleg drugega v ljubeznivem kretanju po taktu svirajočih glasbil. Moj tovariš je že hotel oditi. A prosil sem ga, naj ostane, da vidim, kakšen bo konec.

Naposled se je mladenič vendar-le utrudil. Sredi „arene“ pade na koleno in šegavo se zavrti deklina še parkrat okrog njega. On je — poražen; prvi je nehal in deklica je bolj vstrajna ko mladenič. Glasno ploskanje, živahni dobroklici, splošna pohvala — to je bil konec veseloigre, ki se je razvila pred nama v obliki saltarella. A komaj sta končala prva dva, že je stopil drug mladenič in kmalu za njim tudi druga deklica v ‚kolo.‘

Ostal sem še nekaj časa. Zopet je šla igra nadalje po prav istih motivih kakor poprej. Le toliko sem se uveril, da stvar res ni umetno naučena, ampak učinek trenutka. Čim bolj zanimivo znajo plesavci in plesavke simulirati razna čustva, tem živahnejši, tem zanimivejši je saltarello.

Med tem, ko sva opazovala narodno plesišče, pričela se je že tombola. Vsako številko je sprejelo navzoče občinstvo z živahnim zanimanjem: nekateri so jo glasno slavili, da je „dobra“, drugim pa je bila „brutto“, „cattivo“ (numero). Ne mogel bi si predstavljati, kako živo se igra taka javna tombola, da nisem bil sam navzoč, da nisem gledal teh zvedavo-razvnetih obrazov. K temu pač največ pripomore tista naravna družabnost, ki je posebno svojstvo italijanskega naroda. Vedno v družbi, vedno — dejal bi — na trgu, zabava se tudi ljudstvo najbolje v takih javnih veselicah. In kako znajo šegavo govoriti! Naj si se učil njih jezika še tako dobro, ne razumeš jih, ko šegavo namežikujoč s svojimi temnimi očmi vsako besedo spremljajo z živahnim pokretom rok in celega života. Le kdor je ž njimi leta in leta, tako da se nekažo uživi v njih narodna svojstva, more jih razumeti. Zato pa jih tudi marsikdo po krivem sumniči, po krivem sodi. Jaz vsaj si ne dam vzeti prepričanja, do katerega sem se popel po raznih opazovanjih, vpraševanjih in izkušnjah: ljudstvo

albanskega pogorja je sicer revno, vendar pa telesno zdravo in čvrsto, moralno trdno in pošteno.

Da so provzročali razni dobitki dosti smeha, o tem ni da bi govoril. Saj je pri nas prav tako. Le to naj še omenim, da je slavnostni odbor pri izbiranju dobitkov postopal jako praktično. Prvi, manjši dobitki so bili odmenjeni bolj v domačo porabo: klobuk sladkorja, dvoje plečet, živ janec itd. — vse to je marsikako gospodinjo navdajalo s skrivno zavistjo. Zadnji, večji dobitki so bili v denarju.

Poslednja točka ljudske veselice je bil umetalni ogenj. V tem so — kakor je sploh znano — Italijani pravi mojstri. Na tribuni, kjer se je poprej igrala tombola, razstavili so svojo tvarino. Strel iz topiča je naznanil začetek umetne razsvetljave. Potem pa so jeli žgati bengalski ogenj v raznih barvah, raketi so pokali, pri mnogih se je pokazala v zraku celó kaka podoba iz samih ognjenih žarkov. Pirotehnik je zvršil svojo nalogo na občeno zadovoljnost: navdušenje je kipelo, glasni in živahni „evviva“ si je osvojil ves trg in še nekaj bližnjih ulic . . .

Tako se veseli narod . . .

Pozno v noč sva zapustila živahno torišče vesele zadovoljnosti in dobre volje. Nikdar mi ne bo žal, da sem imel priliko ogledati si ljudsko veselico v albanskem pogorju.

XI. Nemsko jezero (Lago di Nemi).

Pozdravljeno mi, oj jezero bodi!
Ob bregu zeleni stojé ti griči:
prijazne vasice, beli gradiči
v kristalni se tvoji gledajo vodi.

J. Stritar.

„Carissimo Don Andrea! Kaj pa porekó v Rimu vaši tovariši, ako jim ne donesete za spomin — ne rečem prsti iz gaja Dianiniga — vendar pa vsaj zagotovilo, da ste ga videli in poleg njega temno oko Nemškega jezera? Ne, tje še morava, predno odidete.“

Pio mi je govoril te besede od srca. Bog zna, sem si mislil, kdaj dospem zopet v te

kraje, če bom kasneje sploh še kolovratil po albanskem pogorju. Boljše, da si jih ogledam sedaj kolikor moči natančno.

„Dobro bi bilo, si capisce“ — pritegnem živahnemu mladeniču. „Ma —.“

„Nič ,ma‘, kar jutri zarana pojdeva.“

Zaznal je mojo željo in menda slutil, da se ga ne upam več nadlegovati, ker je prošle dneve že toliko blodil po vročini zaradi mene.

Ali bil je blaga duša, požrtvovalen do skrajne meje.

Drugo jutro sva bila zopet na poti. Krenila sva jo po cesti proti Albanu. Pri cerkvi „Madonna del Tufo“ sva našla že nekaj pobožnih vernikov. A nama je bilo danes hiteti naprej. Ko dospeva v dolino, zavije jo tovariš na levo v gozd. Kmalu sva bila sredi senčnega gaja, gosto nasajenega z mladimi kostanji. Jednakomerna sicer je bila pot: hodila sva po sami senci celo debelo uro. Niti hiše, niti človeka nisva videla. Pač, samotna kočja gozdnega čuvaja stoji postavljena poleg hladnega studenca. Priklenjen pes jo straži, pozdravljajoč vsakega popotnika z glasnim, votlo donečim lajanjem. Tudi nama ni prizanesel. Uvidevši pa, da nimava slabih namenov, ker se niti ne zmeniva za samotno kolibo, utihnil je polagama.

Več nego uro hoda sva se senčila po gozdu. Naposled zavije pot v hrib. Nekaj minut sva spela vkreber, in bila sva na vrhu. Kar se odpre svet: stopiva na cesto in bila sva pred gradom kneza Orsinija, zajedno pa tudi že v mestu Nemi.

Ako bi hotel opisovati mesto, bil bi hitro pri koncu. Nekaj preprostih, jednostavno zidanih hiš — to je vse, kar opazi radovedno oko. Velikanski pa je „grad“ (castello). Ne le, da je zidan trdno in umetno, tudi za nasade je oskrbljeno. Okrog in okrog se razteza park, po katerem se pa šetajo le rimski plemiči. Ali zaradi prekrasne lege je mesto znamenito. Ako si žejen, pojdi se krepčat v verando Desantisove krčme, in odtod se ti odpre razgled, da je malo lepših v Italiji. Pod seboj vidiš globok kotel nekdanjega kraterja, napolnjen, recimo, do polo-

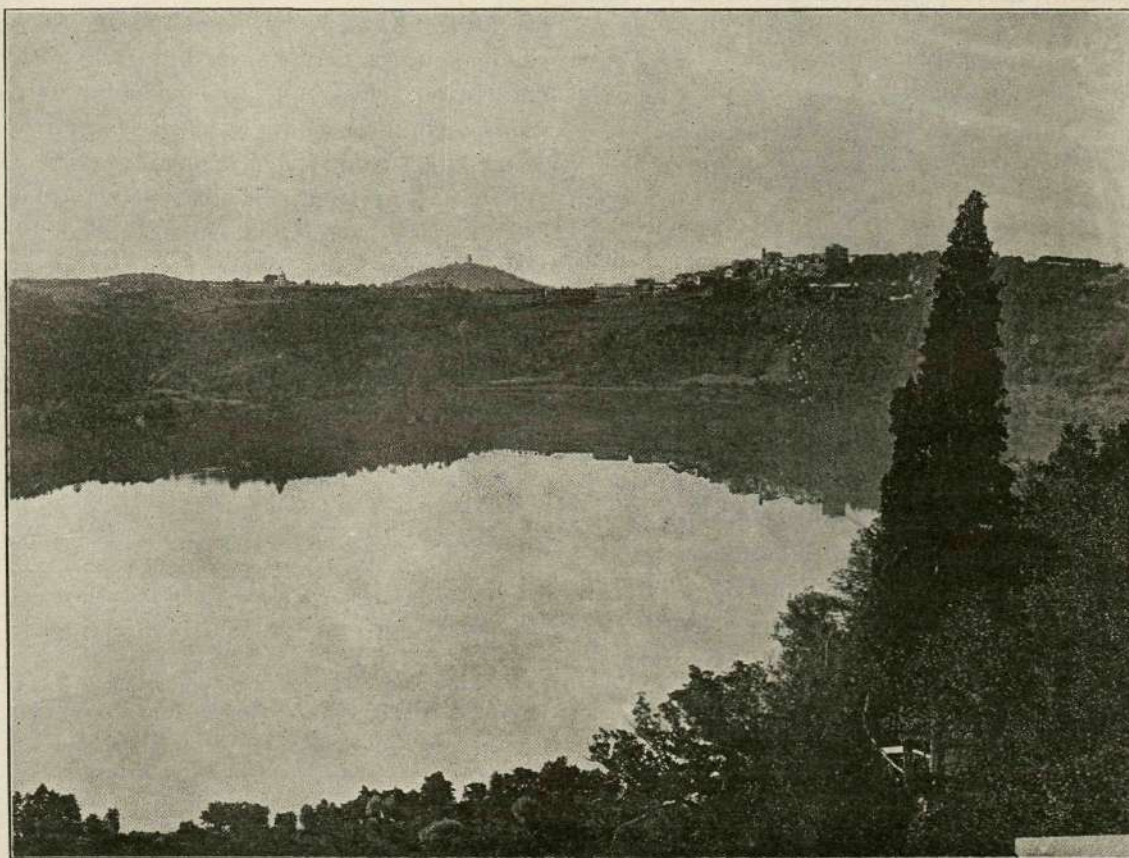
vice s temno višnjevo vodo Nemskega jezera. Naravnost naprej ti seže oko v mesto Genzano, še dalje zazreš morje, okrog in okrog jezera pa, kjer je le kaka praznina, temno zelene vence vitkih cipres.

„Oglejte si ta kraj“, izpregovori Pio, „pa recite, če ne zasluži v resnici tega imena!“

„Imena? Kakšno ime mislite?“

„No, ime tega kraja. ‚Nemi‘, to je stari ‚Nemus‘, gaj, ker se je tod okrog jezera

raztezal ‚Dianin gaj‘. Do časa rimskih imperatorjev je imela Diana poleg jezera svoj tempel. Strabon pripoveduje, da so boginjo častili podobno tako, kakor jo je častila Ifigenija v Tavridi. Odtod je baje Orest prinesel Dianino soho v Nemus. Zlasti so žene imele boginjo v časti. Prinašale so ji v dar raznih dragocenostij, spominskih pločic, slaveč njene zasluge itd. — Toda ‚gaj‘ in ‚tempel‘ je danes porušen: na njunem mestu rasteta cipresa

Nemsko jezero.

in vinska trta. Le nekateri na pol prepereli kameni še kažejo o Vrtu (Giardino), ki se amfiteatralno vzdiguje iz jezera, tvoreč še danes najlepši del jezerskega obrežja. Tod — pravijo, je bil gaj Dianin. Ali pojdiva in poglejva si jezero od blizu!“

Okrog jezera je lepo izpeljana pot, da prijatelj prirodne krasote lahko od več strani občuduje to tajno-milo vodovje. Po tej poti sva jo krenila, imajoč pred seboj temno oko

starodavnega jezera. — Nemsko jezero (Lacus Nemorensis, sedaj Lago di Nemi) je nastalo kakor Albansko jezero v izsušenem kraterju. Nad morjem je 325 metrov, torej 31 metrov višje od Albanskega. Okrog njega se pride v jedni uri; površina mu znaša 280 *ha*. Hrani se jezero od raznih studencev, ki vró iz globine; zato pa ima tudi že izza davnih časov podzemski vodotoč (emisar), ki uravnava višino jezersko.

Neka tajinstvena tihota vlada okrog jezera. Nič tiste živahnosti, vpitja, razvitega društvenega življenja, kakor je najdeš ob naših planinskih jezerih. Vse tako mrtvo . . . grobna tišina . . .

Morda je slutil tovariš, kaj mi vre po glavi. Zato mi preseka nenadoma svobodni roj mislij s preprosto opazko: „Vrzite kamenček v globino!“

Votlo je zadonelo . . . Tropa belih mehurčkov se je pognala iz jezera; na površju pa so se razpočili . . . Skoro strah me je bilo, stoječega nad to globino . . .

„Ta višnjekasta voda! Kako globoko mora biti jezero! In kaj vse leži na dnu!“

Govoril sem bolj zase. Pio me je razumel.

„Prav mislite“, mi pritegne, „tu doli je zakladov vsega sveta. Imperator Tiberij je velel napraviti tu sredi jezera na čolnih plavajoč otočič. Na njem so bile hiše, vrtovi in sploh vse, kar se smatra potrebnim za razkošno življenje. Kdo vé, kake bahanalije so se uprizarjale na tej vodeni oazi! Kako sta si razkošnost in nasladnost tu podajali roke! Kako so divje častili in slavili Baha in Diano in še razne druge poosebljene grehe. A svaka sila do vriemena: nekoč se je vse potopilo. Poznejši rodovi pa so opazili, da je semtertje jezero bruhalo iz sebe tramove mecesnove, pinijske in cipresne; našli so tudi jeklenih žebjev in druge take ropotije. Vse to se hrani sedaj v vatikanski knjižnici. Kardinal Prospero Colonna je naročil genoveških potapljavcev, ki naj bi si ogledali dno jezera. Neki Alberto je izumil stroj, s katerim bi bil rad zaklade z dna vode dvignil na površje. A ni se zgodilo niti jedno niti drugo. Jezero trdo drži svoje zaklade in svoje — žrtve. Povodne nimfe se igrajo z njimi in ne pusté, da bi jih užival zavidni rod zemljanov . . .“

Zadnje besede je govoril moj spremljevalec z nekim pesniškim vzletom. Pogledal me je zvedavo, češ, kaj porečem na njegovo ognjevito modrovanje. A nisem hotel pritrčiti, pa tudi ne nadaljevati v tem smislu. Zanimala me je bolj zgodovina tega kraja.

Zato mu prekinem prejšnjo misel s čisto novim vprašanjem.

„Čudim se, da ni tod več starinskih ostankov, razvalin in drugih spominikov, če je kraj res tako znamenit, kakor trdite. Kaj menite?“

Nisem ga spravil v zadrego. Zavrnil me je takoj stvarno:

„Ne smete zabiti, da je bila ta okolica sveta. Zato se niso smeli naseljevati krog jezera posamniki; le svečenice so bivale tod na okrog. Kasneje, za imperatorjev, se je nekdanja ostra vernost rimskih državljanov jako otajala, zato si je dovoljeval Tiberij na jezeru raznih nasladnih iger zase in za svoje dvornike. A tega ne smete misliti, da ne bi bili znali ceniti Rimljanje slikovite te okolice. Le vzemite v roke Ovida in našli bodete v Metamorfozah, kako divno opeva pesnik sentimentalnost teh krajev, opisujoč bridko žalost nimfe Egerije — za izgubljenim Numo.“

Kasneje sem si ogledal označeni pesmotvor in našel v njem (Met. XV. 480 nasl.) te-le vrstice:

Vrne domov se Numa bajè in vlado prevzame,
prostovoljno pozvan, in latinskega naroda žezlo
srečen, ki nimfo ima za ženó in Kamene vodnice,
žrtev obrede uči in narod, navajeni bojov
in strašnih vojskâ, privede k mirovnemu delu.
Ko je priletel končal s kraljestvom ob enem

življenje,
objokujó latinske ga snahe i ljud i očetje —
mrtvega Numo; ker zdaj zapustivši mesto soproga
tje v aricijski se dol je skrila v gosto lesovje
in Orestéjskej dari Diani sè stokom in jokom
brani. Kolikokrat jezerske in lesne so nimfe
zabranjevale ta čin, govoreč tolažilne besede!

V Aricijo sva se namenila tudi midva. Mimo jezera vodi tje dobro uglajena steza po gozdu in senci. Malo, predno sva zavila v mesto, odpre se svet in pokažejo se iznova vinogradi. Ž njimi se nama je vrnila živahnost, dočim je bilo v gozdu poleg jezera vse tako tiho, tajno, da bi človeka skoro prevzel strah ali žalost tožne Egerije, ako ne bi mu peli poguma razni tičji zbori. Vse drugače pa je v vinogradih. Poleti je tu malokdaj tiho: mladeniči in mladenke glasno žuboré in govoričijo in pevajo; razne družbe v „casino“ zbijajo svoje šale. To vam

je pravi pravcati trg hrupnega življenja. Omenjam to radi tega, ker se spominjam, da sem postal pozoren pri neki „vigni“. Petje, milo petje, žalna, da ne rečem turobna melodija me je presenetila. Najprej je pel ženski glas, a takoj potem se oglasi moški, moral je biti mladenič. Tako je šlo dalje. Vrstila sta se; vsak je pel po jedno ali dve vrstici, in drugi mu je odpeval.

„Ste-li kaj razumeli? Kaj je to, kar po-jeta?“ vprašam svojega mladega Mentorja.

„To je neka posebnost pri nas“, mi odgovori, „ki kaže, kako iskreno ljubi naše ljudstvo pesništvo in glasbo. Mislite si: pre-prosto ljudstvo, ponajveč mladeniči in mladenke, si pri delu improvizujejo pesmi, ki niso vselej kdo ve kake pesniške vrednosti, a včasih izražajo tako mehka in globoka čustva, da bi delala čast celó Petrarki in Danteju. Te vrste ljudsko poezijo nazivljemo ‚ritornello‘. Čudili bi se, ako bi umeli te besede — za tujca je težavno, ker se poje ‚nel dialetto romanesco‘ — kako se zares pesniško izraža narod. Včasih je celó oblika umetna: ritmika in rime vse v redu.“

„A kaj sta pela?“

„Ne vem, kako se jima razvija pesem, to je sedaj težko uganiti, ker sva ju zalotila sredi popevanja. Toliko sem čul, da je bil sedaj na vrsti neki himnus na cvetočo trto:

Fiore dell' uva! E s'angelo tu sei, fammo la prova,
In paradiso andiamo tutti e due.

(Trtni cvet! Če si angel, daj spoznati
In v raj skupno se nama podati.)

Včasih pa je tudi ‚ritornello‘ povod, da se odpre srce, ali bolje rečeno: česar je polno srce, v pesni iz ust gre. Kar je dolgo tlelo v srcu, kar si sramežljivo ni upalo na dan, kar se je skrbno prikrivalo, v kratkih dveh vrsticah je objavi ‚ritornello‘. Izkratka: ta način pevanja je menda doma jedino le v Italiji in je jasen izraz dovetnosti našega ljudstva za plemenite umetnosti.“

Med takimi pogovori sva se bližala Ariciji.

Bojim se, da sem le preveč že popisaval razna mesta albanskega pogorja. Zato hočem govoriti o Ariciji kolikor mōči kratko.

Nekdanje mesto Aricia, o katerem čisto govori rimska mitologija, se je raztezalo pol ure proti jugu v prekrasni dolini, katero dandanes zovejo „Vallericia“. V njo se je zlival vodotoč iz Nemskega jezera. Tu je bilo središče latinske zaveze. Dianin gaj ob Nemskem jezeru je bil glavno svetišče tega kraja. Dandanes komaj najdeš še nekaj ostalin nekdanje znamenitosti. Z Uhlandom bi morali klicati:

En steber le še kaže gradú nekdanjo moč,
a tudi ta že počen bo padel v prah čez noč.

Današnje mesto je pozidano mnogo više od prvotne Aricije. Odlikuje se z mnogimi gozdovi na okrog. Zaradi goste sence se poletni čas tu zbira lep venec letovičarjev, zakaj odtod se lahko delajo izleti na razne strani. Mesto broji okrog 2700 prebivavcev. Popotnik, ki se mudi v mestu, ne išče drugih znamenitostij, ampak ogleda si cerkev „Assunzione“, ki jo je zidal slavni Bernini za papeža Aleksandra VII. (l. 1664). Mogočna kupola sloni na osmerih slopovih. Stopi pa tudi v park, ki je zasajen poleg palače grofa Chigija! Vrtni čuvaj, kateremu moraš dati jedno liro za spremstvo, ti pové, da je po oporoki velevalo, da se ne sme v parku posekati nobeno drevo. Da vsled take določbe vrt daje obilo sence, da ima najraznovrstnejših košatih dreves v izobilju, mislite si lahko.

Prijetno sva se hladila s tovarišem, šetaje se po hladnih, senčnih stezicah. In ker nisva imela več veselja hoditi peš, — bližala se je najstarejša ura, torej čas, ko vročina najbolj pritegne — vzela sva si voz. Kmalu sva drdrala mimo Chigijevega gradú po cesti proti Albanu. Takoj za gradom se prične velikanski, 30 metrov dolgi viadukt, katerega je v l. 1846.—1853. sezidal stavbar Bertolini. Tri vrste obokov iz peperina je pozidanih druga na drugo; spodaj šest, v sredi dvanajst in pri vrhu osemnajst. Vsak obok je osemnajst metrov visok in petnajst širok. Zgradba torej po pravici tekmuje z ogromnimi proizvodi te vrste v starih časih. Skoro bi me bila prijela omotica, ko sem se ozrl z voza v 58 metrov globoki prepad,

katerega premostuje viadukt. Še bolj veličanska se zdi zgradba popotniku, ko jo ogleduje iz daljine.

Ozirala sva se tudi midva nazaj.

„In vendar je živa ta ‚mrtva roka‘, opomnil me je tovariš.

„Kako to menite?“

„No, ta orjaški viadukt je delo ‚mrtve roke‘. Munificencija papeža Pija IX. ga je velela zgraditi.“

„Da, prav pravite, vedno je živa ta ‚mrtva roka‘. Čim bolj jo moré, tem bolj se oživlja.“

Ko je odzvonilo poldne v Rocca di Papa, naju je srečno dočakal pri hišnih vratih sedeči Don Giuseppe.

Dragi čitatelj! Ako se nisi poprej veselil skromnih teh črtic, vzradosti te izvestno to, da se spis bliža koncu. Le nekaj malega bi še rad pridejal. Posloviti se je še treba od oseb, katere sem večkrat omenjal.

Don Giuseppe in bogoslovec — sedaj že tudi don Pio, sta še oba živa in čvrsta. Tako vsaj sem slišal nedavno. Prvi še vedno do-

brovoljno gospodari nad vaškimi otročaji in jih pozimski čas pridno vadi branja in pisanja, pred vsem pa krščanskega nauka. In v tem poklicu je srečen. Zlasti ubogo ljudstvo ga jako čišla: darežljiv in sočuten prijatelj je svojim preprostim sosedom in previden svetovavec v vseh imenitnih stvareh. Don Pio pa je beneficijat nekje v orvietski škofiji. Brez dvojbe je še tako navdušen in vnet za dobro stvar in poln najplemenitejših vzorov, kakor je bil pred leti, ko me je spremljal po albanskem pogorju.

In če tebe, dragi čitatelj, kdaj zanese dobra sreča ali ugodna prilika tje doli v sredo italijanske zemlje, v večno mesto, vzemi si nekaj dnij časa in popelji se v albansko gorovje, da si ogledaš na lastne oči vsaj najznamenitejše kraje izmed teh, katere sem ti opisal. Izvestno ti ne bo žal. In če prideš celó v Rocca di Papa, kreni še gori v „casa del crocifisso“ — kažipotov ti ne bo nedostajalo — in obišči našega Don Giuseppeja. Povej mu, da ga poznaš že iz „Dom in svet“-a ter mu izroči moj najiskrenejši pozdrav!

Črtice s potovanja v Afriko.

(Piše Egon Moše.)

(Dalje.)

Dar-es Salaam je lepo mesto. Na levi strani so nasadi s krasnimi hišami, in v sredi njih se blesti lepa katoliška cerkev; na desni strani je guvernerjevo poslopje z zasebnim stanovanjem; zatem je kazina in nadalje cela vrsta raznih vladnih in uradnih hiš, katoliški misijon, velika katoliška cerkev, katero še zidajo, evangeljski misijon, hôtel „Nemški cesar“, hôtel „Bismarck“, pokopališče, vojašnica, zamorska bolnišnica in pa veliki, novi most, ki drži k poskuševališču za nasade.

Počasi smo se vozili v sredino pristana. Tam smo si ogledali mogočno in trdno

nemško vojno ladijo „Condor“, ki se je uprav mudila tukaj. Razven te so bili tu trije ali štirje mali parniki, ki opravljajo carinsko službo. Vsi ti parniki so pripravljani za ustavljanje drugih ladij in da potopé, ako treba, tihotapske čolne. Jeden teh parnikov „Wissmann“, imenovan tako po slavnem nemškem majorju in preiskovavcu Afrike, Wissmannu, — se dá razložiti v posamične dele in je bil že na vseh večjih afriških jezerih.

Pogled raz morje je veličasten; — ne moreš se ga kmalu naveličati. A sedaj ostavimo parnik in sedimo v čolničke, katerih je vse polno naokoli! Ne malo se čudimo,